Forside til projektrapport

År: 2017

Semester: 2. semester

Hus: 20.1

Projektvejleder: Klaus Rasborg

Gruppenummer: 8

Dansk titel på rapport: Sikkerhed eller frihed

Engelsk titel på rapport: Security or liberty

Studieretning: Sam-Bach

Studerende og studie nr.:

Daniel Rindholt Balle - 61331

Malte Leerbeck - 60445

Lasse Fribert Andersen - 60461

David Poder-Scheibel - 60450

Antal anslag: 157.533

Sikkerhed eller Frihed

- Et studie af datalogningens konsekvenser for demokratiet

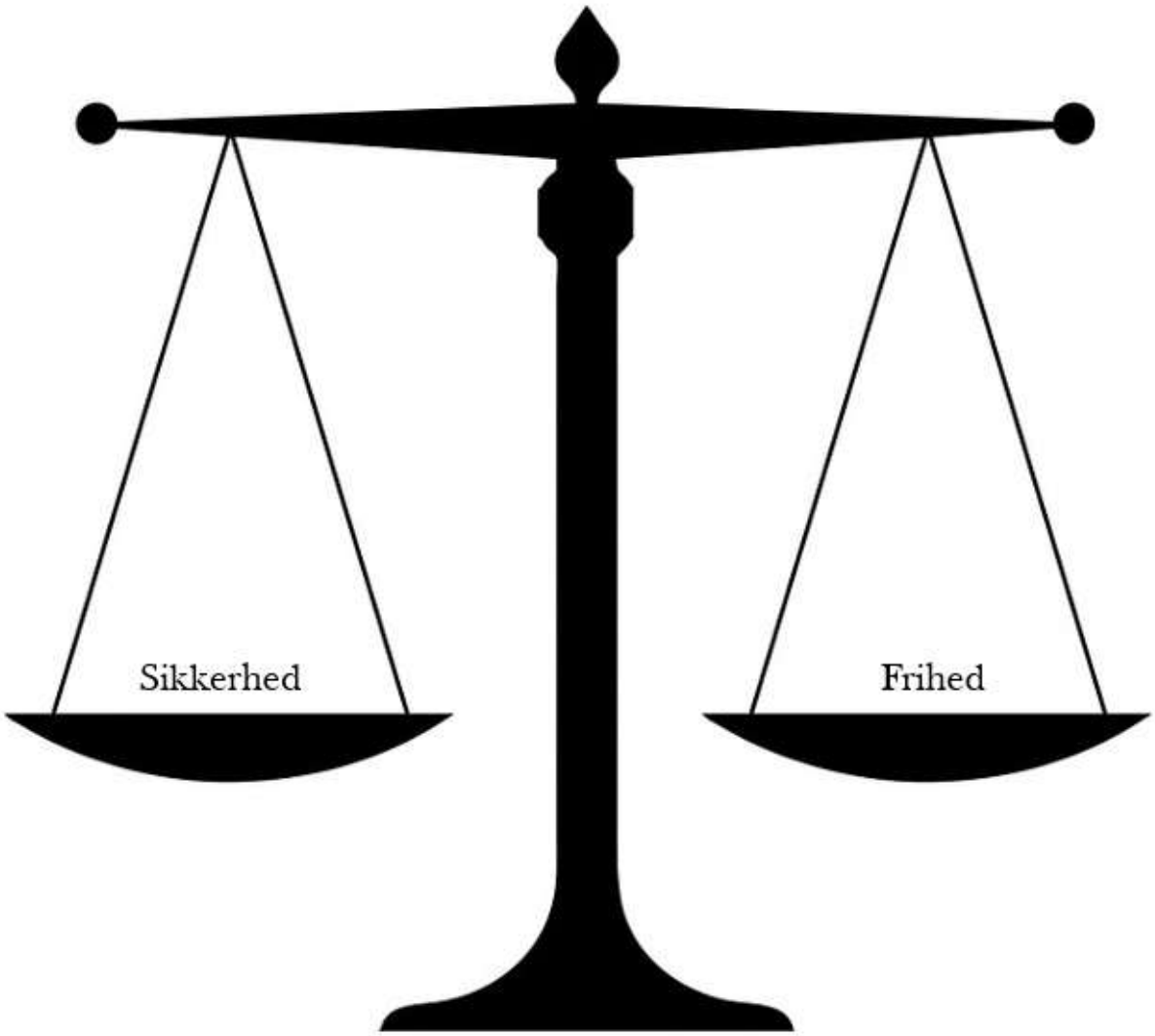

Indhold

Indledning

Siden terrorangrebet 11. september på World Trade Center har vi oplevet at der sker en række islamistiske terrorangreb i den vestlige del af Europa. Især i de seneste år efter udbruddet af krigen i Syrien og herved fremkomsten af ISIS, har Europa været plaget af disse angreb. Dette har givet anledning til et øget fokus på sikkerheden, hvilket har resulteret i at en række sikkerhedsforanstaltninger er blevet implementeret i de forskellige lande.
Et af de mere omdiskuterede tiltag i denne forbindelse har været logningen af telekommunikation, og i Danmark herunder også logningen af internettrafik. Disse tiltag synes nødvendige i en tid som denne, hvor debatten omkring terror intensiveres. Dog har der i forbindelse med sager ved EU-domstolen også været rejst spørgsmål om hvorvidt, tiltagene kan siges at være problematiske i forhold til retten til privatliv og datasikkerhed (Curia 2014). Men hvilke konsekvenser kan disse tiltag siges at have for vores samfund?
Der bliver af flere politikere og eksperter udpeget en tendens til, at disse sikkerhedsforanstaltninger præger demokratiet i en negativ retning (Folketinget 2017a).

Et argument der således ofte høres er, hvordan frihedsrettigheder er en essentiel del i opretholdelsen af demokratiet. Ved at gå på kompromis med disse, kan det hævdes at medvirke til en sejr for terroristerne, hvis det medfører en splittet befolkning samt en svækkelse af demokratiske værdier. Derimod kan der også argumenteres for, hvordan det netop er nødvendigt for demokratiets opretholdelse, at man indfører flere sikkerhedsforanstaltninger for at besejre terrorismen. Denne problemstilling synes yderst relevant netop nu, set i lyset af de seneste hændelser som for eksempel angrebene i Paris, angrebet i Nice sidste år og senest angrebet til en koncert i Manchester. Islamistisk terror er i høj grad kendetegnet ved at det skal ramme civile mål, hvormed der kan opstå en tilstand af frygt hos borgerne, da man aldrig kan vide sig helt sikker på, hvor disse terrorangreb vil ramme. Da terroristernes mål netop er at styrte demokratiet og et folks tillid til dette, kan

tiltag som indskrænker demokratiske værdier da siges rent faktisk at bekæmpe terror? Man kan således problematisere, om disse sikkerhedsforanstaltninger beskytter vores demokrati, eller om de er med til at fremme terroristernes mål om at underminere vores demokrati?

Problemfelt

Vi vil i dette projekt undersøge om indførelsen af datalogning sker på bekostning af vores frihedsrettigheder. I denne forbindelse tages der udgangspunkt i elektronisk overvågning, i form af logningsbekendtgørelsen og i særdeleshed sessionslogning. Vores teori vil tage udgangspunkt i Peter Høilunds "Frygtens ret" fra 2010, Jeremy Benthams panoptikon og Michel Foucaults analyse af ditto, samt Zygmunt Baumans teori om flydende frygt.
EU's charter for menneskerettigheder er en af hjørnestenene i europæiske demokratier. Vi ønsker at undersøge hvorvidt de friheder som dette charter udtrykker er blevet begrænset eller udhulet i de seneste år som følge af indførelsen af diverse sikkerhedsforanstaltninger.
Denne udvikling imod en prioritering af sikkerhed lader til at være startet efter angrebet på World Trade Center 11. september 2001. Man kan argumentere for, at en begrænsning af vores frihed som individer, ofte er sket i forbindelse med tiltag, der har til hensigt at sikre os imod terror. Vi vil i projektet forsøge at belyse årsagerne til denne udvikling, samt at vurdere om den kan siges at være i strid med den europæiske menneskerettighedskonvention, samt hvilke eventuelle konsekvenser det kan have for vores samfund.

Telelogning er blevet indført i Danmark som følge af terrorpakkerne og blev sidenhen udvidet til også at omfatte sessionslogning, altså internetlogning. Dette skete i forbindelse med logningsbekendtgørelsen i 2007, som blev implementeret som følge af EU's logningsdirektiv (Den Europæiske Unions Tidende 2006).
EU-direktivet er sidenhen blevet afskaffet, på baggrund af flere sager der resulterede i en EU-dom, der erklærede direktivet ugyldigt med henvisning til at det var i strid med EU's charter for menneskerettigheder. Sidenhen har en række lande valgt at afskaffe deres logning, men den danske regering har valgt at bibeholde telelogningen ud fra en beslutning om at en sådan omstilling vil tage tid (Folketinget 2017a).
Kort efter kendelsen blev sessionslogningen dog nedlagt i 2014 grundet, at man ikke vurderede sessionslogning til at være et effektivt værktøj (Justitsministeriet 2014). I lyset af dette undrer vi os over, hvorfor regeringen efter afskaffelsen af sessionslogningen, har valgt at beholde den del af logningsbekendtgørelsen som drejer sig om telelogning, samt hvorfor

politikere som Søren Pind har foreslået af genindføre sessionslogningen.

I forbindelse med spørgsmålet om hvorvidt sessionslogningen er effektiv, finder vi det ydermere interessant at belyse den operationelle værdi af logning. Her ønsker vi, at belyse hvorvidt den operationelle værdi af logning, kan siges at være proportional i forhold til spørgsmålet om hvorvidt logning kan siges at være et indgreb imod retten til privatliv. Vi undrer os i denne forbindelse ligeledes om disse former for overvågning kan siges at have en præventiv effekt, herunder om digital overvågning i denne forbindelse kan have en selvdisciplinerende effekt. Det er i denne forbindelse, vi ønsker at undersøge om en registrering af folks kommunikation, kan have en lignende effekt som med panoptikonet (Bentham 2011).

For at vurdere om disse sikkerhedsforanstaltninger kan siges at være proportionale, mener vi derfor det er nødvendigt at se dem i lyset af hvor stor terrortruslen er i Danmark. Vi ønsker derfor at belyse hvordan denne trussel vurderes, og i denne forbindelse foretage en historisk sammenligning af antallet af terrorangreb, samt terrorens art.

I denne forbindelse finder vi det interessant om befolkningens frygt for terror er steget så meget, at den derved kan siges at legitimere disse tiltag. Vi ønsker i denne forbindelse ligeledes at belyse danskernes indstilling til logning og overvågning.

I arbejdet med vores projekt ønsker vi at belyse det politiske ræsonnement der ligger til grund for beslutningerne. I den forbindelse ønsker vi at foretage en undersøgelse af hvorvidt disse tiltag kan siges at være et politisk forsøg på at fremstå handlekraftige.

Man kan argumentere for, at logningsbekendtgørelsen udgør en form for masseregistrering af alle landets borgeres kommunikation og færden. Vi ønsker her at belyse hvorvidt et samfund hvor borgeres kommunikation registreres, kan siges at have væsentlige konsekvenser for individet og vores retssikkerhed.

Vi spekulerer på om der kan siges at foregå en udvikling mod et overvågningssamfund, og hvilket samfund man i så fald ender med hvis man fortsætter denne kurs. Hvis udviklingen fortsætter kan man argumentere for, at staten får mere og mere magt og vi undrer os over om en sådan øget magt, ville være problematisk for den almene borgers frihedsrettigheder. Hvornår slutter ”jagten på sikkerhed”, og hvor langt er befolkningen og politikerne villige til at gå i forsøget på at opnå ultimativ sikkerhed?

Problemformulering

Hvilke konsekvenser kan datalogningen siges, at have for vores demokrati og de principper det er bygget på?

- I hvilket omfang kan tiltag som logningsbekendtgørelsen, og herunder sessionslogningen, siges at være problematiske i forhold til den europæiske menneskerettighedskonvention?
- Hvorledes kan der argumenteres for og imod datalogningen?
- Hvilke bekymringer har danskerne, og afspejles disse bekymringer i indførelsen af datalogning?
- Hvad driver den politiske prioritering af sikkerhed, og hvilke konsekvenser kan denne prioritering siges at have for individet og samfundet?

Begrebsafklaring

Datalogning:
Med datalogning refereres til både tele- og sessionslogning. Hvis vi specifikt kun omtaler den ene af disse, vil der blive refereret hertil med betegnelsen telelogning eller sessionslogning.

Frihedsrettigheder:

Med frihedsrettigheder refererer vi til EU's menneskerettighedskonvention og de artikler der vedrører rettigheder som betragtes som essentielle i et demokrati. Her menes der rettigheder som ytringsfrihed samt retten til privatliv mv.

Sikkerhedsforanstaltninger og sikkerhedsmæssige tiltag:

Med sikkerhedsforanstaltninger og sikkerhedsmæssige tiltag, henviser vi overordnet til tiltagene, logningsbekendtgørelsen og terrorpakkerne samt andre tiltag af lignende karakter.

Utryghed og samfunds bekymring:

Bekymring er når man som person bekymrer sig for noget i samfundet, f.eks. hvis samfundet står overfor økonomisk krise, eller det vi ser på i vores tilfælde, "*at Danmark bliver ramt af et terrorangreb*" (bilag 5).

Over for den samfundsmæssige bekymring står den individuelle utryghed, som når man fx frygter for selv *"at blive offer for et terrorangreb"* (Andersen et.al. 2015:10)

Vi definerer samfundsbekymring ud fra Tryghedsfondens defintion af begrebet: "*Utryghed og bekymring er bestemt ikke synonymer. Utrygheden rækker helt ind i det private lønkammer, mens bekymringer rækker udad – evt. til hele verden*" (Andersen et.al. 2015:31)

Afgrænsning

I begyndelsen af projektet havde vi en masse interessante problemstillinger i spil. Dette kom som en naturlig følge af, at vi læste flere og flere kilder omkring overvågning og terrorindsatser verden over. Derfor er vi blevet nødt til at begrænse os, og herunder vil vi komme ind på nogle af de mange punkter, som vi har valgt at afgrænse os fra.
En af de problemstillinger der i høj grad tiltalte os, var hvordan medier fremstiller terrorhændelser i demokratiske samfund. Her mente vi at kunne se, at der var en vis overdrivelse af de mange terrorangreb, og her fandt vi det interessant at se på, hvorvidt medierne rent faktisk benyttede terrorangreb til at få flere læsere eller skabe en sensation omkring emnet.
Et andet aspekt som vi meget kortfattet kommer ind på i opgaven, er hvor store økonomiske konsekvenser datalogningen har. Dette kan være alt fra sessionslogningen til andre tiltag i forsøget på at bekæmpe terror. Her kunne det være interessant at få et dybere indblik i, hvilke økonomiske ressourcer sådanne tiltag kræver, men grundet opgavens omfang har vi også måtte se os nødsaget til at holde dette aspekt ude af opgaven.
Undervejs i projektet har vi også syntes at kunne se en tendens til at nogle liberale partier, såsom Venstre, ændrer deres indstilling til overvågning. Her fandt vi det interessant at gå ind og se på de politiske partier og deres grundlæggende ideologi, kontra deres nuværende holdning til overvågning og datalogning.
Desuden havde vi kigget på andre tiltag som Imam-loven. Herunder har vi også været interesserede i andre tiltag som lømmelpakken og tunesersagen. Grundet omfanget af opgaven har vi ligeledes valgt ikke at inddrage disse aspekter.
Senere i denne rapport behandles en EU-dom som tilkendegiver, at logningen der har været foretaget i andre europæiske lande, har været i strid med privatlivets ret. Under arbejdet med denne dom spekulerede vi i, hvordan de andre landes logning har foregået - og i en anden opgave kunne vi finde det interessant at behandle disse lovgivninger og deres eventuelle

konsekvenser for de respektive demokratier. Her fandt vi det især interessant at se på den undtagelsestilstand der har været indført i Frankrig, og hvordan et sikkerhedsmæssigt tiltag som dette kan siges at have den ønskede effekt, samt hvilke konsekvenser det måtte have for de som påvirkes af tiltaget - netop borgerne i Frankrig.
Ovenstående punkter er nogle af de overvejelser vi har haft i forbindelse med projektet, og i forbindelse med at vi har ønsket at behandle de mest relevante punkter for vores problemformulering, har vi netop afgrænset os fra disse problemstillinger.

Metode

I det følgende afsnit vil vi specificere, hvilke metoder vi vil gøre brug af i udarbejdelsen af projektet. I afsnittet vil vi også give begrundelser for de valgte metoder. Vi vil derudover præsentere de interviewede eksperter som udgør en del af vores empiriske baggrund. Vi har igennem projektet haft en deduktiv tilgang, da vi har arbejdet ud fra Høilunds teori om at sikkerhedsmæssige tiltag, som sessionslogning i Danmark, kan have haft konsekvenser for vores demokrati og retsstat. Denne hypotese har vi derefter, gennem analyse af vores empiri, forsøgt at få be- eller afkræftet i forhold til vores problemstilling omkring datalogning. Vi har valgt at tage udgangspunkt i to kvalitative metoder, da vi finder disse mest hensigtsmæssige til, at belyse denne problemstilling.
Den ene metode vi anvender, er det kvalitative forskningsinterview. Fordelene ved denne metode er blandt andet, at den giver intervieweren et dybdegående indblik i, hvordan en given ekspert vurderer en problemstilling. Man får således et perspektiv på problemstillingen der ikke umiddelbart er tydeligt for enhver. Dette illustreres blandt andet i følgende citat: *"[e]n viden, man ikke har adgang til på anden vis via andre typer kilder."* (Poulsen 2016:75).
I forbindelse med udarbejdelsen af vores kvalitative forskningsinterview, har vi valgt at interviewene skal have en åben og semi-struktureret karakter. Dette gøres for at give en åbenhed i interviewet, mens det samtidig tillader den interviewede at komme med egne pointer. Hvis man eksempelvis valgte at interviewet skulle være mere struktureret ville man således risikere, at indsnævre interviewpersonens muligheder for dybdegående at give et indblik i det som personen formodes at kunne bidrage med. Det er dog samtidig vigtigt at interviewet ikke bliver for ustruktureret, da man så risikerer at komme på afveje i forhold til det man ønsker besvaret. For at undgå denne fejl, har vi som hjælpemiddel haft konstrueret en interviewguide, i forbindelse med vores ekspertinterviews. Disse interviewguides havde til formål, at sikre vi fik afdækket de centrale temaer i forbindelse med vores problemstilling, og vi erfarede således, at

disse hjælpemidler afholdt de respektive eksperter fra, at komme ind på mindre relevante emner.

Vi har foretaget to forskellige ekspertinterviews, og det var vigtigt for os at de udvalgte eksperter kunne bidrage med en viden om vores problemstilling, som vi ikke selv kunne tilgå på egen hånd. Samtidig ønskede vi at interviewe to eksperter med forskelligartet baggrund og også gerne forskellige holdninger, således at vi bedst muligt var i stand til at belyse problemstillingen fra alle vinkler.

I begyndelsen af projektet ønskede vi at foretage et interview med Jacob Mchangama fra tænketanken Justitia, der kunne fungere som juridisk ekspert på området samt repræsentant for den kritiske tilgang til hvilke konsekvenser det kan have for vores retssikkerhed mv. Han havde dog ikke tid, hvormed vi søgte andre muligheder. Ligeledes havde vi et ønske om at foretage et interview med Justitsminister Søren Pape Poulsen, da vi mente han kunne give et dybdegående indblik i tankegangen bag logningsbekendtgørelsen. Søren Pape var dog for travl, hvormed vi også her blev tvunget til at afsøge andre muligheder.

Vi endte i stedet med at interviewe henholdsvis: Hans Jørgen Bonnichsen, tidligere operativ chef fra Politiets efterretningstjeneste, herefter omtalt PET, og Peter Lauritsen, professor i overvågningsstudier fra Aarhus Universitet. Der vil herefter refereres til disse som Bonnichsen og Lauritsen. Begge eksperter har deltaget i debatten vedrørende overvågning, hvorfor vi har fundet disse relevante, at inddrage som en del af vores empiri. De har desuden bidraget til at få afdækket forskellige tilgange og holdninger til problemstillingen.

Vi har valgt at foretage ekspertinterviews, fordi vores problemstilling indeholder komplicerede elementer. Blandt andet kan gennemsigtigheden af omfanget og effektiviteten af disse tiltag være lav, hvorfor vi mener at Bonnichsen, som tidligere operativ chef, har en større indsigt i, hvor effektiv at sessionslogningen har været samt den operationelle del af problemstillingen. Selvom vores ønske i starten var at interviewe andre eksperter end vi er endt med, mener vi at de eksperter vi har fået interviews med, i højere grad har været gavnlige for vores projekt, blandt andet i kraft af at de i højere grad har kunnet forholde sig objektivt til vores problemstilling. Derudover tjener de respektive eksperter det formål at de nuancerer vores problemstilling og de tankegange der ligger bag debatten om digital overvågning. En debat der efter vores mening ikke nødvendigvis får den opmærksomhed den fortjener, netop som en reaktion på at dele af debatten fungerer på et højt teknisk niveau, hvormed det kan være svært for den almene borger at få et overblik over problemstillingen. Her mener vi som sagt at de to ekspertinterviews kan være med til, at opklare nogle af de

teknikaliteter som ligger bag debatten om digital overvågning.
Før vi foretog vores interviews, var det vigtigt for os at vi var velinformerede om emnet, da dette er en forudsætning for at foretage et godt eliteinterview:
"En interviewer, der demonstrerer, at han eller hun er godt inde i interviewemnet, vil møde respekt og være i stand til at opnå en vis grad af symmetri i interviewrelationen" (Kvale & Brinkmann 2015:201)
Blandt andet risikerer man som interviewer at man, i tilfælde af at man ikke er ordentligt inde i emnet, kommer på afveje i forhold til hvad den valgte ekspert kan bidrage med. I forbindelse med vores projekt, der i høj grad er bundet op på teknikaliteter, er det desuden essentielt at man ikke har misforstået nogle af disse, da man i så fald kan komme til at spørge omkring noget der ikke er korrekt, hvormed interviewets formål ændrer sig, eftersom eksperten, udover at besvare de valgte spørgsmål, skal bruge tid på at rette og forklare de eventuelt misforståede teknikaliteter.
Vi har i forbindelse med de udarbejdede interviews, spurgt begge respektive eksperter om, de ønskede en form for anonymitet. Specielt i forbindelse med Bonnichsen, der i kraft af sin baggrund i PET, muligvis kunne have haft restriktioner på, hvad han måtte udtale sig om. Begge eksperter har givet deres samtykke til, at projektet indeholder deres navne samt at vi optog begge interviews, og med Bonnichsen aftalte vi specifikt før interviewet, at han måtte stoppe os hvis vi overtrådte grænser for hans tavshedspligt.
Vi har forsøgt at inddrage relevante aspekter fra Høilunds bog *Frygtens ret* i interviewet, således at interviewet får den rette relevans for vores videre arbejde i projektet. I den forbindelse har det været vigtigt, at vi har taget stilling til, om de interviewede har et dybdegående indblik i de teorier og problemstillinger, vi har valgt at inddrage. For at sikre os, at de interviewede ikke blev adspurgt om noget de ikke havde kendskab til, har vi før hvert foretaget interview sendt de respektive eksperter et udkast til, hvad vi ønsker at tale om, således at de har haft mulighed for at forberede sig på interviewet, samt komme med eventuelle indvendinger.

Dokumentanalyse

Den anden metode vi ønsker at beskæftige os med er den kvalitative metode, dokumentanalyse. Denne form for metode er anvendelig, hvis man ønsker en dybdegående analyse af forskellige dokumenter. Analysen kan således være med til, at afspejle virkeligheden. Det er dog vigtigt at man i forbindelse med denne metode er meget opmærksom på, om det givne dokument er et udtryk for en virkelighed. Derfor er det vigtigt at man i forbindelse med dokumentanalyse formår, at inddrage synspunkter og perspektiver fra flere forskellige vinkler, så man ikke risikerer udelukkende at afdække den ene "sandhed". Vurderingen af dokumenternes sandhed er derfor altafgørende, hvilket blandt andet illustreres i følgende citat:

> *"Da dokumenterne i denne tilgang benyttes som et spejl til at tilgå en virkelighed, så er det helt afgørende for denne tilgang at vurdere, i hvilket omfang dokumenterne repræsenterer denne virkelighed på en sandfærdig og dækkende facon." (Triantafillou 2016:128).*

Nærmere bestemt anvender vi hovedsageligt metoden i forbindelse med analyse af lovmæssige dokumenter, nærmere bestemt logningsbekendtgørelsen fra 2007 samt de to terrorpakker, indført i Danmark i henholdsvis 2002 og 2007, samt i forbindelse med en række referater fra retsudvalgsmøder og dokumenter fra Justitsministeriet. Da disse dokumenter indeholder mange teknikaliteter og vage formuleringer, har denne metode været afgørende i forhold til at opnå den rette forståelse af vores problemstilling. Metoden har således været anvendelig til at give en struktur samt fastslå, hvilke aspekter af disse dokumenter der kan siges at være problematiske i forhold til vores frihedsrettigheder. I de tilfælde hvor vi har analyseret lovgivninger og bekendtgørelser, kan disse typer dokumenter siges rent faktisk at have en meget objektiv art. Derfor mener vi det kan være en fordel at bruge dokumentanalyse på lovmæssige dokumenter, da man ikke behøver tage højde for en eventuel personlig mening ved udformningen af dokumentet. Subjektive holdninger skal der derimod tages højde for, i forbindelse med eventuelle analyser og fortolkninger af artikler og andre ikke-lovmæssige dokumenter. Dette har vi forsøgt at gøre i gennemarbejdningen af diverse artikler og kommentarer angående lovgivningernes udformning, hvor vi således har været opmærksomme på subjektive synspunkter angående debatten.

Et problem ved anvendelse af dokumentanalyse, kan være hvis de gældende dokumenter har en politisk eller social intention fra forfatterens side. Hvis denne intention er tilstrækkelig diskret, kan det medvirke til at man ikke opfanger eventuelt forudindtagede elementer af dokumentet, hvorfor man kan påvirkes af dette i sin dokumentanalyse. Det væsentlige i forbindelse med en

dokumentanalyse bliver derfor, via en kildekritisk tilgang, at vurdere i hvor høj grad dokumentet forvrænger virkeligheden (Triantafillou 2016:128).

Dataindsamling

Vores projekt har også et kvantitativt aspekt i forbindelse med vores dataindsamling. Vores projekt beskæftiger sig således meget med analyse af statistikker. Disse er indhentet fra forskellige kilder der blandt andet har til formål at tydeliggøre præcis hvor bekymrede danskerne er, i forhold til eksempelvis terror. Derudover har vi indsamlet statistik over hyppigheden af terrorangreb, de sidste 46 år, hvormed vi får et sammenligningsgrundlag til, at vurdere om terrortruslen reelt set er vokset, og om der ud fra dette kan siges at være belæg for at indføre datalogning. Udover statistikker har vi benyttet relevante artikler og bøger med det formål, at sikre os tilstrækkelig teoretisk ballast til, at underbygge de udsagn vi analyserer os frem til.

I og med at vi anvender både kvantitative- og kvalitative metoder kan vores projekt siges at være udarbejdet via mixed methods. Mixed methods lægger op til, at man ved hjælp af forskellige metoder bliver i stand til at studere, vurdere og forstå en given problemstilling. Mixed methods kan defineres som følgende: *"as a design for collecting, analyzing, and mixing both quantitative and qualitative data in a study in order to understand a research problem"* (Jæger 2016:301).

Teori

Peter Høilund - Frygtens Ret

Som følge af det stigende fokus på terrorangreb og en forebyggelse af disse, kan man problematisere hvorvidt tiltag som sessionslogning indføres på bekostning af det vestlige demokratis friheds- og menneskerettigheder. Høilunds bog "*Frygtens ret*" behandler blandt andet denne problemstilling, og vi søger i dette projekt at afklare om hans pointer om, at vores rettigheder og retssikkerhed udhules, kan siges at holde stik. Vi vil således henvise til hans argumenter og ud fra vores empiri diskutere, hvorvidt de gør sig gældende i vores case. Høilund kommer i Frygtens ret ind på cases som "Tunesersagen" og "Lømmelpakken"(Høilund 2010:12), og stiller spørgsmålstegn ved flere forskellige sikkerhedsforanstaltninger og love, der forsøger at forebygge og forhindre diverse trusler

imod vores samfund (Høilund 2010). Han argumenterer for at disse til tider skaber en ubalance mellem frihed og sikkerhed, hvorfor disse tiltag til tider medfører, at vi kommer til at gå på kompromis med grundlæggende principper i vores demokrati og retsstat. Hvorvidt dette er sandfærdigt, kan diskuteres. Vi vil derfor veje argumenter som både taler for og imod denne holdning.
I forbindelse med dette italesætter han, hvordan at forsøg på at forhindre angreb på demokratiet, netop ikke må gå på kompromis med demokratiske værdier:

> *"De fleste er nok enige i, at vi med næsten alle midler skal værne om borgernes tryghed og sikkerhed. Men når jeg skriver "næsten alle midler" er det, fordi der normalt er grænser, og de seneste år er disse grænser blevet overskredet. Hvis det åbne, liberale demokrati ikke kan imødegå terrortruslen på betryggende vis uden at gå på kompromis med sig selv, har demokratiet for alvor et problem" (Høilund 2010:14)*

I denne forbindelse finder vi det interessant at undersøge, hvorvidt det overhovedet kan siges at det liberale demokrati, som Høilund kalder det, går på kompromis med sig selv.
For at belyse dette, vil vi analysere konkret lovgivning og se på, hvilke konsekvenser det har for samfundet og vores demokratiske rettigheder.
Høilund låner også terminologien "permanent undtagelsestilstand" fra Giorgio Agamben. Her menes der at undtagelsestilstanden i højere grad bliver en "normal tilstand", som benyttes med det formål at udøve ret til at kunne strække brugen af regler langt ud over det, de umiddelbart skulle omfatte og være begrænset af (Høilund 2010:100-101). Dette vil vi bringe i spil i en diskussion om, hvorvidt nationens og befolkningens sikkerhed kan siges at være fare.
Vores fokus vil som beskrevet centrere sig omkring digital overvågning, mere specifikt i forbindelse med logningsbekendtgørelsen, og herunder sessionslogning.
Høilund mener at vores muligheder for selvudfoldelse bliver yderligere indskrænket i forbindelse med en indførelse af sådanne sikkerhedsforanstaltninger. Han nævner således hvordan vi, i kraft af at logning opererer usynligt, aldrig rigtig kan vide om vores færden bliver overvåget: "*Vi er ikke selv længere herrer over overvågningens omfang*" (Høilund 2010:137).
I kraft af at vi ikke længere er herrer over omfanget af overvågningen argumenterer Høilund for, at den indførte overvågning i forbindelse med logningsbekendtgørelsen i 2007 "[r]*ykker en demokratisk tillidskultur i retning af frygtens autoritære regimente, hvor råderummet for spontanitet, pluralisme og frie politiske handlinger begrænses*" (Høilund 2010: 138).
Høilund argumenterer for, at disse nye sikkerhedsmæssige tiltag ofte er vagt formulerede og

upræcise. Dette muliggør at lovgivningen, samt omfanget for hvornår den kan benyttes, bliver et tolkningsspørgsmål. Dette belyser han med følgende udtalelse:

"Spørgsmålet er på ingen måde, om terrorisme straffes hårdt eller ej. Det er alle enige om, at den skal. Problemet er, at bestemmelserne udformes så omfattende, uklart og tvetydigt, at demokratiske traditioner, som Danmark og andre vesteuropæiske lande har kæmpet for gennem århundreder, forsvinder som sand mellem fingrene." (Høilund 2010:69)

Det kan her problematiseres om bestemmelserne egentlig er så uklare som Høilund giver udtryk for, hvorfor vi finder det relevant at undersøge logningsbekendtgørelsens indhold og formuleringer.

Hvis man følger Høilunds antagelse om, at lovgivningen er vagt formuleret, kan det blandt andet medføre at uskyldige rammes. Dette problematiserer han i eksemplet, hvor en kvinde idømmes en betinget dom for at lave en joke i en lufthavn om, at hendes hat jo kunne indeholde en bombe, og hun derfor måtte løfte denne efter opfordring fra en lufthavnsbetjent. (Høilund 2010:69).

Ifølge Høilund er der en tendens til, hvordan lovgivninger, som oprettes i forbindelse med terrorhandlinger, ofte ender med at dække over andre kriminalitetsområder end terror. Da det oprindelige grundlag for lovgivningen har været bekæmpelse af terror, nævner Høilund hvordan det bliver problematisk, når disse anvendes i andre sammenhænge: "*Desuden er reglerne om aflytning udvidet, så de nu ikke kun gælder terrorsager - hvilket ellers var baggrunden for overhovedet at lave dem*" (Høilund 2010:124). Her kan det diskuteres om det skaber reelle problemer, at disse sikkerhedsforanstaltninger bliver anvendt på andre områder end oprindeligt tiltænkt, da man jo kan forestille sig, at de også kan vise sig at være nyttige i andre sammenhænge.

Høilund skriver også om, at vi som mennesker stræber efter ultimativ sikkerhed - altså sikringen mod enhver potentiel trussel, vi måtte komme ud for:

"*I et videre perspektiv handler det om sikkerhed i form af overvågning, logning, kontrol, patruljeringer m.v., som allerede er sat i værk, inden eventuelle terrorister har planlagt eller søgt at gennemføre terrorhandlingen. […] Der bliver skabt en retspraksis, en institutionaliseret sikkerhedsforanstaltning, til skræk og advarsel for dem, der måtte tænke på at gøre noget lignende, og til betryggelse af borgerne i almindelighed. Der signaliseres: Vi tænker på jeres sikkerhed." (Høilund 2010:73-74)*

Netop en sådan masseovervågning i forebyggelsens navn kan man argumentere for medfører en, måske utilsigtet, øget magt til staten. Argumentet om en øget magt til staten kan dog

retfærdiggøres ud fra at man eventuelt fanger terrorister og andre kriminelle.
Det kan dog også problematiseres hvorvidt en sådan masseovervågning medvirker til en udvikling hvor man bevæger sig væk fra udgangspunktet om, at man er uskyldig indtil det modsatte er bevist. Denne udvikling tyder på at individer kan straffes baseret på formodninger om, at de har en hensigt om at udføre en bestemt handling. Dette vil betyde at de kan straffes for en handling som endnu ikke er sket, altså før de reelt er skyldige. Netop denne demokratiske grundidé som søger at sikre, at uskyldige ikke dømmes, omtaler Høilund også: *"Dette vigtige princip kendes som in dubio pro reo, hvilket betyder, at tvivlen skal komme den tiltalte til gode."* (Høilund 2010:12)
Vi vil i vores analyse af datalogningen, søge at belyse om retsprincipper som dette bringes i fare. Høilund skriver ligeledes om effekten af overvågning, og hvordan det påvirker os som mennesker:

> *"Effekten af denne ejendommelige styring (overvågning red.) er, at der på mange forskellige niveauer udvikles strukturer, der får os til at styre os selv; en slags kontrol i det skjulte. Vi bliver årvågne, passer på og retter os ind uden at tænke nærmere over det." (Høilund 2010:20)*

Høilund bringer herigennem en teori i spil om at vi grundet tiltag, der kan have karakter af en form for overvågning, lægger bånd på os selv, hvilket kan resultere i konformitet. På denne måde kan der derfor være tale om en form for social kontrol, som vi pålægger os selv.
Det er med dette udgangspunkt at vi vil bringe den næste teori i spil.

Jeremy Bentham: Panoptikon & Michel Foucault: Overvågning og straf

Jeremy Benthams "Panoptikon", udgivet i 1791, beskriver indrettelsen af et såkaldt opsynshus, der fysisk konstrueres således at, man på den mest effektive måde formår at holde opsyn med alt fra et centralt tårn. Panoptikonet er en konstruktion der kan anvendes i mange forskellige former for faciliteter. Her vil vi dog beskrive det med relation til hvorledes et fængsel kan indrettes efter dette princip. Vagttårnet er sat op således, at det kan overvåge alle de enkelte celler, uden at fangen kan vide om han/hun bliver overvåget. Cellerne er desuden adskilte, sådan at de fængslede ingen kontakt kan tage til hinanden. Det faktum, at den indsatte hele tiden ved at der er en mulighed for at han/hun bliver overvåget, sætter sig fast i bevidstheden hos de fængslede. Denne form for overvågning medfører at de overvågede udøver en selvdisciplinerende adfærd, da de er bevidste om, at der er risiko for at de bliver

overvåget:

> *"[d]esto mere permanent, de personer, der skal overvåges, er synlige for dem, der skal overvåge dem, desto mere fuldkomment vil institutionens formål være opnået. En ideel gennemførelse, hvis det var målet, ville kræve, at hver enkelt person reelt befandt sig i denne forlegenhed hvert eneste øjeblik. Da dette er umuligt, er det næste, man kan ønske, at når personen har grund til at tro sig iagttaget og ikke er i stand til at forvisse sig om det modsatte, at han da vil forestille sig, at han bliver det." (Bentham 2011:49-50)*

Panoptikonets effektivitet skyldes således ikke, at det nødvendigvis konstant overvåger alle, men skyldes derimod at det har potentialet til at overvåge alle, på ethvert givent tidspunkt. Der behøver således ikke foregå en konstant overvågning, men den indsatte vil formode at dette sker, hvilket resulterer i at denne vil blive selvdisciplinerende, grundet frygten for at ulydighed straffes. Denne model, kan ligeledes anvendes i en række andre sammenhænge, som fabrikker, skoler, sygehuse mv. (Bentham 2011:49)
I Benthams Panoptikon, fremstilles denne selvdisciplinerende effekt som værende yderst positiv, og som en yderst effektiv løsning på en række problemstillinger, hvilket illustreres med dette citat:

> *"Moralen forbedret - helbredet bevaret - arbejdsomhed styrket - undervisning bredt ud - samfundets byrder lettet - økonomien så at sige anbragt på en klippe - fattiglovens gordiske knude ikke hugget over, men løst op - alt ved en enkelt ide i arkitektur!" (Bentham 2011:47)*

En sådan overvågning kan selvfølgelig have en masse positive effekter, hvis det resulterer i bedre opførsel hos fanger, bedre observans af patienter på hospitaler mv. Men man kan dog problematisere hvorvidt en sådan overvågning altid vil kunne betragtes som værende positiv. Samfundets evige iver efter at normalisere, analyseres af Foucault i værket Overvågning & straf, der blev udgivet i 1975. En sådan disciplinering, vil man til dels også kunne argumentere for vil resultere i konformitet. Konformitet kan selvfølgelig betragtes som positivt, da det vil mindske uønsket adfærd, men man kan ligeledes problematisere hvorvidt en ændret adfærd, der skyldes en frygt for, at ulydighed vil blive straffet, altid vil være gavnlig. Som beskrevet i følgende citat af Foucault, kan det siges at udmønte sig i form for underkastelse:

> *"Den disciplinære magt virker ved at gøre sig usynlig. Til gengæld pålægger den de undergivne et obligatorisk gennemsigtighedsprincip. I disciplinen er det subjekterne, der skal ses. Belysningen af dem sikrer den magts tag i dem, som udøves over dem. Det er det forhold, at man uden ophør bliver set, at man hele tiden kan ses, som opretholder det disciplinære individs underkastelse." (Foucault 2008:203)*

En adfærd baseret på en sådan underkastelse, kan man således argumentere for, at være negativ for individets evne til selv kritisk at vurdere hvilken adfærd der moralsk er den rette. At denne form for overvågnings struktur, er gengivet i flere forskellige institutioner i vores samfund, i form af fængsler, skoler, hospitaler, arbejdspladser mv. kan ligeledes siges at være udtryk for, hvordan vores samfund er baseret på overvågning og disciplin (Foucault 2008:234). Foucault opfatter ikke disse disciplinære strukturer som værende et indgreb mod et allerede eksisterende individ, men nærmere at individet formes gennem interaktionen med disse overvågnings strukturer: *"[i]ndividets smukke helhed amputeres, bekæmpes og omforandres ikke af vores sociale orden, men individet fabrikeres her med megen omhu…"* (Foucault 2008:234)

Denne teori ønsker vi at benytte til at belyse hvorvidt digital overvågning, kan siges at fungere ud fra samme princip som panoptikonet, da datalogningen konstant registrer vores aktiviteter. Vi ønsker ydermere at undersøge om en sådan registrering, ligeledes kan føre til en selvdisciplinerende adfærd hos borgerne, samt at føre en diskussion om hvilke konsekvenser dette i så fald kan have.

Zygmunt Bauman - Flydende frygt

Bauman beskriver i bogen *Europe – An Unfinished Adventure*, oprindeligt udgivet i 2004, hvordan terrorismens indtog i New York den 11. september 2001 muliggjorde den sikkerhedsstat som vi, efter Baumans mening, bevæger os mod med kraftige skridt (Bauman 2004:119). Terrorismens indtog benævner Bauman som en følge af det, han kalder den negative globalisering. Bauman taler således, i bogen *Liquid Fear*, om at åbenheden i dagens samfund, har medvirket til at de mulige trusler vi trues af i dag ikke længere, er bundet af statsgrænser. Som eksempler nævner han blandt andet overvågning og terrorisme (Bauman 2006:96). Bauman taler om at denne åbenhed i nutidens samfund har medført, at befolkningen bliver overrumplet af farer der er uden for deres kontrol, mens de ligeledes ikke har den store mulighed for at forsvare sig mod disse. Det nævner Bauman som en årsag til, at folk i stigende grad er besat af tanken om større sikkerhed (Bauman 2006:96). Ifølge Bauman er det i en globaliseret verden dog ikke muligt at love fuldstændig sikkerhed, og han siger således "*... security cannot be gained, let alone reliably assured"* (Bauman 2006:97).

Begrebet flydende frygt opstår i forbindelse med Baumans begreb om flydende modernitet, der refererer til *"[d]en faktiske verdens konstant foranderlige karakter"* (Jacobsen 2013:482).

Flydende frygt kan således forstås som frygt i foranderlige former, der kan komme uventet. Denne flydende frygt skyldes i høj grad en række usikkerhedsmomenter, som ifølge Bauman blandt andet skyldes globaliseringen. I et interview foretaget af Al-Jazeera fortæller han således, hvordan *"[t]here are forces which we call by the name of >> Global, Global powers <<..."* (Al-Jazeera 2016:13:52-14:02).
Bauman siger i denne forbindelse, at disse kræfter er uden for vores kontrol og, at de kan gøre hvad de har lyst til, uden varsel. Som eksempel nævner han den flygtningekrise der har ramt Europa de seneste år. Den stigende efterspørgsel efter sikkerhed bliver problematiseret fra flere sider, da man kan argumentere for at stigende sikkerhed bliver på bekostning af frihedsrettigheder, der kan anses som fundamentale for et velfungerende demokrati. Dette problematiseres blandt andet af Bauman, der omtaler at folk har affundet sig med mange sikkerhedstiltag som et nødvendigt onde, der har til formål at fungere som et værn mod alle de usikkerhedsmomenter der eksisterer i dagens samfund. Bauman nævner således i sin bog *Europe – An Unfinished Adventure* hvordan folk i højere og højere grad vælger at acceptere sikkerhedstiltag, der på flere måder indskrænker ens gøren og laden i hverdagen. Han fortæller blandt andet en historie om, hvordan en reporter havde adspurgt folk i lufthavnen om det dog ikke generede dem, at alle de mange sikkerheds procedurer afholdt dem fra personer de holdt af, fik dem til at vente i timevis og misse vigtige møder, hvorefter reaktionen overalt lød at det skam ikke er noget problem, og at de mange tiltag er et nødvendigt onde (Bauman 2004:112).

En anden teori der evt. kunne have været oplagt at beskæftige sig med, som vi dog har valgt fra, er Ulrich Becks teori vedrørende risikosamfundet. Ulrich Beck nævner således hvordan der efter industrialiseringen opstod et risikosamfund som følge deraf. Grundet det moderne velfærdssamfund og det dertilhørende overforbrug det har medført, argumenterer Beck for, at der følger en række utilsigtede konsekvenser som en reaktion på, de avancerede måder den moderne velfærd produceres på (Rasborg 2013:491). Dette risikosamfund har sidenhen, som følge af globaliseringen, udviklet sig til et globalt risikosamfund, eller hvad Beck også betegner som "verdensrisikosamfundet". Dette "verdensrisikosamfund" er ifølge Beck kendetegnet ved, at der skabes nye globale risici, eksempelvis indenfor miljø-, finans og terrorisme (Rasborg 2013:501-502). Flere af de ting danskerne bekymrede sig om, kan ligeledes siges at skyldes globale problemstillinger. Global opvarmning og finanskriser, er således nogle af resultaterne fra en globalisering, der har medført en række risici i dagens samfund. Dette kan ifølge Beck forklares med fremkomsten af et globalt risikosamfund eller verdensrisikosamfundet. Man kan ydermere forestille sig, at disse risici øger borgernes vilje

til, at afgive ansvar for, at løse disse problemstillinger. Beck mener at disse nye risici skal løses ved en etablering af et overnationalt politisk system, således at vi som borgere i højere grad kan opfattes som verdensborgere, der er en del af et "kosmopolitisk verdenssamfund" (Rasborg 2013:502).

Der kan drages paralleller fra Becks teori om risikosamfund til Baumans teori omkring flydende frygt. Ligesom Bauman forklarer Beck således en lang række usikkerhedsmomenter eller risici, som værende grundet globaliseringen. Vi finder dog Baumans teori mere anvendelig, da han omtaler hvordan usikkerhed kan føre til en konstant flydende frygt. En af de pointer Beck kommer med i forhold til verdensrisikosamfundet, omhandler således nogle nye ulighedsstrukturer i det globale samfund. Nærmere bestemt omtaler Beck, hvordan globale ulighedsstrukturer medfører en række risici. Beck taler således om, at risici følger i kølvandet på fattigdom samt andre ringe sociale vilkår (Rasborg 2013:501). Vi mener ikke globale ulighedsstrukturer og de dertilhørende risici, er lige så anvendelige i forhold til at forklare om usikkerheder eller risici, har indflydelse på befolkningens accept af flere sikkerhedsforanstaltninger.

Et andet problem i forhold til en eventuel inddragelse af Becks risikosamfund er, at en lang række risici ofte er blæst ud af proportioner, hvormed det kan siges at være problematisk at snakke risikosamfund. Dette kommenteres også af Klaus Rasborg, der i en kronik i Politiken omtaler, hvordan der i dagens frygtsamfund ofte er en række risici der bliver blæst ud af proportioner af medierne (Rasborg 2002). Man oplever således ofte, at medier spiller en stor rolle i at blæse problemstillinger op, uden af tage højde for den egentlige sandsynlighed for at det givne sker. Som eksempel kan nævnes, hvordan flystyrt og terrorisme ofte bliver dækket utrolig meget i medierne, selvom den egentlige sandsynlighed for at blive involveret i en af disse, er forsvindende lille. Chancen for at være involveret i et flystyrt bliver således, af amerikanske luftfartsmyndigheder, estimeret at være 1 til 11 mio. (Siggaard 2013). Ligeledes er chancen for, at blive ramt af terror særdeles lille. Sten Rynning udtalte således, efter de to terrorangreb på dansk grund i 2015, at chancen for at blive ramt af terror er mindre end chancen for at blive ramt af et lynnedslag (Toft-Nielsen 2015). Når sjældenheden indtræffer, opnår der altid en enorm dækning i medierne, hvormed man kan forestille sig, at frygten og bekymringen hos befolkningen bliver større end risikoen egentlig er.

Baumans teori kunne muligvis underlægges en lignende kritik om manglende proportionalitet, men vi mener alligevel at hans argumenter er mere relaterbare i forhold til vores problemstilling.

Analyse

Terrorpakkerne

Terrorpakke 1 blev indført som en reaktion på terrorangrebet i USA den. 11. september 2001 (Justitsministeriet 2017). Det førte til en revidering blandt de danske politikere, om hvorvidt vi var sikret på ordentlig vis. Det medførte at der den. 6 juni 2002 blev indført en række ændringer af lov nummer 378, også kaldet terrorpakke 1, der blandt andet indeholdt en række stramninger inden for retsplejeloven, straffeloven, udleveringsloven samt våbenloven (Justitsministeriet 2017). Terrorpakken havde desuden den funktion, at den gjorde Danmark i stand til at ratificere FN-konvention fra den 9. december 1999, angående bekæmpelse af finansiering af terrorisme, resolution nummer 1373 fra FN's sikkerhedsråd, fremsat i 2001 samt EU's rammeafgørelse angående bekæmpelse af terrorisme (Justitsministeriet 2017).

Et af tiltagene i terrorpakken var blandt andet at teleselskaber samt internetudbydere skulle registrere og gemme oplysninger i 1 år, hvis de kunne være relevante for politiets arbejde (Justitsministeriet 2017). Mere specifikt blev en række straffe skærpet, hvis der kunne mistænkes at være terror indblandet. Det blev eksempelvis indført, at man kunne og ville blive straffet med op til 6 års fængsel, hvis man tilskynder til terrorisme **(**Lov nr. 378 af 6. juni 2002, *§*114b**)**. I terrorpakke 1 blev det pålagt tele- og internetudbydere at registrere og opbevare oplysninger om teletrafik i 1 år således, at det kunne anvendes til efterforskning om nødvendigt (Lov nr. 378 af 6. juni 2002, *§* 786, stk. 4). Grundlaget for telefonisk overvågning blev derfor lagt allerede i forbindelse med terrorpakke 1.

Efter et terrorangreb i London i juli 2005 blev der af regeringen nedsat en arbejdsgruppe på tværs af ministerier, hvilket førte til udarbejdelsen af rapporten "Det danske samfunds indsats og beredskab over for terror". Denne rapport bestod blandt andet af 49 anbefalinger angående steder, hvor arbejdsgruppen mente at det gav mening at tale om en styrkelse af indsatsen samt beredskabet mod terror. Det førte til at justitsministeren i marts 2006 fremførte en række ændringer indenfor blandt andet straffeloven og retsplejeloven, hvilket udmøntede sig i en konkret ændring af lov nummer 542, også kaldt terrorpakke 2, den 8. juni 2006 (Justitsministeriet 2017).

Terrorpakke 2 indeholdt blandt andet en række stramninger i tilfælde af, at man aktivt støtter op om organisationer, der er stemplet som medvirkende til terror. Man kunne eksempelvis straffes med op til 10 år, hvis man oplærer en person til at udføre terror, velvidende at den pågældende person vil anvende denne træning til at begå terror (Lov nr. 542 af 8. juni 2006, §114d). Ligeledes kan man straffes med op til 6 års fængsel, hvis man søger at fremme en sammenslutning, person eller virksomhed der har til hensigt at begå en form for terror (Lov nr. 542 af 8. juni 2006, §114e).

En lighed mellem de to terrorpakker er, at flere af tiltagene og bestemmelserne lægger op til en vis grad af fortolkning fra domstolenes side. Eksempelvis i forbindelse med terrorpakke 1, hvor det bliver bestemt at man kan straffes for at tilskynde til terror. Det ligger således ikke fast hvad en sådan tilskyndelse består i, hvormed det måske kan tolkes på en bestemt måde fra domstolenes side. Igen kan der være tale om et fortolkningsspørgsmål fra domstolenes side, da man ikke nødvendigvis vil være i stand til at bevise, at en sådan person har været velvidende om træningens formål. En anden paragraf i terrorpakke 2 der ligger op til fortolkning er nummer 114e, hvor det bestemmes at man kan straffes med op til 6 års fængsel, hvis man fremmer en sammenslutning, virksomhed eller persons muligheder for at begå terror (Lov nr. 542 af 8. juni 2006, §114e). Her kan man således forestille sig tilfælde, hvor en person ubevidst fremmer en given virksomhed, sammenslutning eller lignende, uden nødvendigvis at have et overblik over om den pågældende instans aktivt begår terror, eller har til hensigt at begå terror.

Både terrorpakke 1 og 2 indeholder elementer der styrker politiet og efterretningstjenesternes muligheder, for aktivt at overvåge borgernes tele- og internetfærden. I forlængelse af terrorpakke 1, blev telelogningen udvidet i forbindelse med terrorpakke 2 således, at man også overvåger lokationerne for aktiviteterne. Her blev det vedtaget, at politiet ved efterforskning af sager, der kan give 1,5 års fængsel eller mere, kan indhente oplysninger fra tele- og internetudbydere angående lokationen på en mistænkt persons mobiltelefon (Lov nr. 542 af 8. juni 2006, § 791, stk. 5). En yderligere styrkelse af myndigheders mulighed for overvågning blev til i 2007 med logningsbekendtgørelsen, der muliggjorde en registrering af folks færden på internettet.

Logningsbekendtgørelsen og Sessionslogning

Den 15. marts 2006 vedtog Europa-Parlamentet direktivet *om lagring af data genereret eller behandlet i forbindelse med tilvejebringelse af offentligt tilgængelige elektroniske kommunikationstjenester eller elektroniske kommunikationsnet*. Samtidig foretog de en

ændring af direktivet 2002/58/EF der omhandler *behandling af personoplysninger og beskyttelse af privatlivets fred i den elektroniske kommunikationssektor* (Det Europæiske Unions Tidende 2006; EUR-LEX 2002)**.** Direktivet af 15. marts 2006 havde til formål, at gøre reglerne omkring indhentning og lagring af data, ensartede for medlemslandene.
I direktivet opstilles således regler for, hvordan teleudbyderne skal logge kommunikationerne foretaget af deres kunder, samt hvordan og i hvilket omfang staterne i de respektive lande, skal kunne tilgå disse informationer (Det Europæiske Unions Tidende 2006). Direktivet blev indført i kølvandet på terrorangrebene i London i 2005, som også står anført i begrundelsen for direktivet (Det Europæiske Unions Tidende 2006).

Årsagen til dette gives ifølge direktivet ud fra, at man har erfaringer med, at denne dataindsamling er afgørende i efterforskningsarbejdet, samt i forbindelse med at opklare strafbare handlinger. Det har til formål at kortlægge, hvem der kommunikerer med hvem, hvornår og hvorfra. Dog er der ikke ud fra direktivet belæg for at lagre indholdet af kommunikationen, hvilket står klart beskrevet i artikel 5, stk. 2: *"Data, der afslører indholdet af kommunikationen, kan ikke lagres i medfør af dette direktiv."* (Det Europæiske Unions Tidende 2006)
Der lægges herudover vægt på, at direktivet ikke står i modstrid til den europæiske menneskerettighedskonvention, navnlig artikel 8, der omhandler ret til respekt for privatliv og familieliv (Det Europæiske Unions Tidende 2006).

Dette EU-direktiv, som herefter vil blive refereret til som logningsdirektivet, trådte i kraft i Danmark d. 15 september 2007. Dette skete i form af logningsbekendtgørelsen, der dog, på nogle punkter, afveg en smule fra logningsdirektivet. Navnlig blev den danske model mere omfattende, da den inkluderede krav til teleudbyderne om at foretage stikprøver på hver 500'ende datapakke, også kaldet sessionslogning (Folketinget REU 2016; Information 2016). Dette betød hermed, at også danskernes færden på internettet blev logget, hvorimod logningsdirektivet blot var rettet imod, at logge telefonopkald og sms'er mv., samt hvilke telefonmaster der blev benyttet således at man kunne kortlægge, hvor aktiviteterne var blevet foretaget.

"Logningsbekendtgørelsen er imidlertid mere vidtgående end logningsdirektivet, da det også indeholder krav om stikprøvevis sessionslogning, dvs. registrering af indholdet af hjemmesider, som besøges af en internetbruger. Direktivet vedrører kun logning af data om en kommunikation, men ikke selve indholdet af kommunikationen." (Folketinget 2016)

På trods af der var tale om stikprøver i forbindelse med sessionslogning, så var omfanget af

sessionslogning massivt. Der blev foretaget omkring 3,5 billioner registreringer i løbet af år 2013, hvoraf 90% af disse var såkaldte sessionslogninger, af danskernes færden på internettet (Information 2014). Ligeledes forklarer Bonnichsen at der blev foretaget 415 milliarder logninger i 2008 og han mente at dette tal vil stige løbende (Bonnichsen 2017:04:13-04:26), hvilket det i den grad, må siges at have gjort hvis antallet af logninger blev syvdoblet i løbet af de 5 år. Der har altså været tale om enorme mængder data, der er blevet logget om alle danskere. Det kan som følge heraf problematiseres, om så massiv en registrering af alle danskeres internetaktiviteter, ikke kan siges at være i strid med retten til privatliv.
Det kan også problematiseres, hvor meget indsigt i kommunikationen man kan få igennem såkaldt sessionslogning. Ifølge *baggrundsmaterialet til brug for åbent samråd i Retsudvalget den 17. marts 2016* om sessionslogning (samrådsspørgsmål AS-AY), der er udgivet af Folketinget, står der følgende om EU's logningsdirektiv (2006): *" Direktivet forpligter ikke til at lagre data, der afslører indholdet af kommunikationen (sessionslogning)"* (Folketinget 2016). Dette kan dog være en uheldig formulering i baggrundsmaterialet, da selv sessionslogningen ikke burde give indsigt i indholdet af kommunikationen. Men hvis det dog skulle være tilfældet, at indholdet af kommunikationen i visse tilfælde bliver afsløret i forbindelse med sessionslogning, ville dette være problematisk ud fra direktivets artikel 5, stk. 2, der blev beskrevet tidligere.

Justitsministeriet begrunder hvorfor de mener, at implementeringen af sessionslogning var nødvendig, i dokumentet *Redegørelse om diverse spørgsmål vedrørende logningsreglerne* således:

"I forbindelse med implementeringen af direktivet var det vurderingen, at denne udvidelse af logningsforpligtelsen var nødvendig for at opnå den optimale operative værdi, bl.a. henset til udbredelsen af højhastighedsinternet." (Justitsministeriet 2012:9)

Begrundelsen er altså givet ud fra en vurdering om, at det skal styrke den operative værdi af logningen. Netop den operative værdi af logningen vil blive behandlet senere i rapporten. Denne redegørelse beskriver også, hvordan reglen omkring stikprøver på hver fem hundrede datapakke er blevet til, som følge af et kompromis med teleselskaberne, grundet at omfanget af at logge alt data ville være for stort:

"Logningsbekendtgørelsens § 5, stk. 4, er udtryk for et kompromis med internetudbyderbranchen. I forbindelse med udarbejdelsen af logningsbekendtgørelsen argumenterede branchen for, at datamængderne ville blive enorme, og at det i visse tilfælde ikke ville være muligt for udbyderne at logge al internettrafik. Dette medførte indsættelsen af

undtagelsesbestemmelsen i stk. 4, hvorefter forpligtelsen til registrering efter stk. 1 ikke gælder, hvis denne form for registrering ikke er teknisk mulig i internetudbyderens system. I sådanne tilfælde skal udbyderen i stedet registrere hver '500. pakke', der indgår i en brugers internetkommunikation, samt tidspunktet for denne registrering. Med udtrykket 'hver 500. pakke' refereres til de datapakker, enhver internetkommunikation består af, hvilket kan være flere hundredetusinde. Det følger af vejledningen til logningsbekendtgørelsen, at man ved denne form for logning, der kaldes 'sampling', fortsat er forpligtet til at registrere oplysninger om afsendende og modtagende IP-adresse, portnumre samt transportprotokol." (Justitsministeriet 2012:9-10)

At denne regel om stikprøver er blevet til, som følge af et kompromis med teleselskaberne, tyder derfor på at Justitsministeriet oprindeligt ønskede en logning der omfattede alle datapakker og ikke blot som stikprøver. Ydermere står det her beskrevet, at de kun er forpligtet til at logge stikprøvevis, såfremt det ikke er teknisk muligt for internetudbyderen at logge alle datapakker (Justitsministeriet 2012:9). Dette begrænser derfor ikke nødvendigvis muligheden for, at logge alle datapakker såfremt dette er teknisk muligt for internetudbyderne.

Ud fra dette er det derfor uvist om omfanget af logningen kun har strækket sig til stikprøver på hver 500'ende pakke. Man kan dog her argumentere for, at det muligvis ikke har været tilfældet, at der er blevet registreret meget mere end stikprøverne, da det jo vil være en betydelig omkostning for teleudbyderne. Det kan ydermere nævnes hvordan det fremgår af det citerede afsnit, at internet kommunikationer kan bestå af flere hundredtusinder af datapakker, hvorfor det må antages, at der ved at logge hver fem hundrede pakke, stadig logges en enorm mængde information om danskernes færden på nettet. Det kan ud fra dette også problematiseres hvorvidt disse parametre, har været forståelige for den almene dansker, når det kom til at bedømme hvor omfattende logningen var. Man kan vel forestille sig, at de fleste danskere ikke har tilstrækkelig indsigt i disse tekniske begreber, til at forstå om det er store dele af deres internetfærden der logges, eller om det kun er små stikprøver.

Den Europæiske domstol erklærede logningsdirektivet ugyldigt i 2014, som følge af sager fra Irland og Østrig. Her havde virksomheder og borgere lagt sag an, da de mente, at de nationalt implementerede logninger i de respektive lande, der havde deres udgangspunkt i logningsdirektivet, var i modstrid med EU's menneskerettighedscharter (Curia 2014). Domstolen fandt frem til følgende afgørelse i sagen:

"The Court takes the view that, ***by requiring the retention of those data and by allowing the competent national authorities to access those data, the directive interferes in a particularly serious manner with the fundamental rights to respect for private life and to the protection***

of personal data. *Furthermore, the fact that data are retained and subsequently used without the subscriber or registered user being informed is likely to generate in the persons concerned a feeling that their private lives are the subject of constant surveillance."*

(Curia 2014).

Grundlaget for dommen uddybes herefter, hvor argumentet er centreret omkring, at der ikke er proportionalitet mellem direktivets formål og indgreb i den personlige frihed. Herudover er reglerne for vage når det kommer til, hvordan der logges og hvornår myndighederne må skaffe sig adgang til de loggede data. Derudover kan en problematik være, at der ikke er tilstrækkelige sikkerhedsforanstaltningerne til, at sikre imod at borgernes data ikke bliver misbrugt.

Når man læser denne afgørelse, er det svært ikke at bide mærke i formuleringen om: "*the directive interferes in a particularly serious manner with the fundamental rights to respect for private life and to the protection of personal data."* (Curia 2014).

Netop denne formulering må siges at være meget skarp, hvilket understreges med formuleringen *in a particular serious manner.* Ud fra dette kan det således synes svært at argumentere for, at den danske logning ikke også skulle være i strid med retten til privatliv og databeskyttelse.

Ikke desto mindre, vælger man i Danmark at tolke dommen anderledes, hvor der især lægges vægt, på argumentet om, at direktivet ikke opstiller nok konkrete krav og sikkerhedsforanstaltninger, hvilket man argumenterer den danske logning gør, modsat logningsdirektivet (Justitsministeriet 2014:29-30). Herunder fremhæves fx hvordan der er konkrete rammer for, hvornår myndighederne kan få adgang til den loggede data. Her er udgangspunktet at der skal være tale om kriminalitet, hvor strafferammen minimum er 6 år. Dette kan dog problematiseres en smule, da de efterfølgende opremser en række undtagelser hvor man anvender logning på trods af, at kravet til strafferammen ikke er opfyldt (Justitsministeriet 2014:10-12).

Man kan derfor argumentere for, at de mange undtagelser til denne regel, gør at rammerne ikke nødvendigvis er klare. Dette kan ligeledes tyde på, at der kan ske et skred i hvad logningen anvendes til, til trods for at de originale mål for lovgivningen var bekæmpelse af terror og alvorlig kriminalitet.

Denne udvikling omtaler Høilund ligeledes: *"Desuden er reglerne om aflytning udvidet, så de nu ikke kun gælder terrorsager - hvilket ellers var baggrunden for overhovedet at lave dem."* (Høilund 2010:124). Lauritsen kommer ligeledes med samme pointe om, at når først overvågningssystemer er installerede så er der en tendens til, at de bliver benyttet til andet end

det oprindeligt var angivet. (Lauritsen 2017:18:34-19:40)
Ikke desto mindre vælger man at fortsætte den danske logning på trods af EU-dommen. Dog fremgår det af *notat om betydningen af EU-Domstolens dom af 8. april 2014 i de forenede sager C-293/12 og C-594/12 (om logningsdirektivet) for de danske logningsregler* at man ikke anser sessionslogningen som værende et effektivt værktøj i efterforskningsarbejdet. Dette skyldes blandt andet reglen om, at internetudbyderne kan nøjes med blot at foretage stikprøver (Justitsministeriet 2014:22). Dette kan implicit forstås som, at man skal logge al data før de vurderer at sessionslogning vil være effektivt.
Med dette udgangspunkt skriver Justitsministeriet i notatet følgende:

> *"Det er efter Justitsministeriets opfattelse tvivlsomt, om reglerne om sessionslogning på nuværende tidspunkt og i deres nuværende udformning kan anses for "egnede" til at opnå deres formål…" (Justitsministeriet 2014:22)*

Dette resulterer i at Justitsministeriet vælger at ophæve, den del af logningen der betegnes som sessionslogning, hvilket der også henvises til i deres samlede konklusion vedr. EU-dommen, hvori der konkluderes at man ikke finder den danske logning i strid med EU's charter (Justitsministeriet 2014:30). At man vælger at foretage denne afskaffelse af sessionslogningen i forbindelse med, at man undersøger hvorvidt den danske logningsbekendtgørelse kan problematiseres ud fra EU-dommen, kan tyde på at man evt. vurderer at netop sessionslogningen kunne anses som værende problematisk, i forhold til EU-dommen.
Dog begrundes afskaffelsen af sessionslogning ud fra, at den operationelle værdi ikke er tilstrækkelig. Dette skal muligvis ses i lyset af, at hvis det ikke er et effektivt værktøj, kan det være svært at argumentere for, at der er proportionalitet mellem værdien af sessionslogning og omfanget af indgrebet imod retten til privatliv. Netop proportionalitetsprincippet, er et gennemgående element i hele dette notat. Det er derfor vores vurdering at Justitsministeriet ikke har skønnet dette til, at være opretholdt i forbindelse med sessionslogningen.
Bonnichsen forklarer ligeledes, at sessionslogning næsten ikke blev anvendt, og referer til det kun blev brugt 134 gange i relation til de 415 milliarder logninger der skete det pågældende år - det formodes Bonnichsen her referer til 2008. Der mener han ligeledes at proportionaliteten skrider fuldstændigt (Bonnichsen 2017:14:10-14:39).

Siden EU-dommen i forbindelse med de irske og østrigske logninger, blev der i 2016 ved den Europæiske domstol igen truffet en afgørelse omkring de nationale logninger, denne gang i

Sverige og England, også kaldet "Tele2-Watson sagen" (Folketinget 2017a). Her havde de tolket den tidligere dom ligesom den danske stat, altså at deres respektive logninger ikke var i strid med EU's charter for menneskerettigheder (Europaudvalget 2017:1).
Afgørelsen i denne sag fastlagde klart, at:

"Domstolen anerkender ikke, at generel og udifferentieret datalogning er en nødvendig og proportional metode til at bekæmpe kriminalitet eller terrorisme. I sin begrundelse henviser Domstolen til de konsekvenser, generel og vilkårlig datalogning kan have for demokratiet. Domstolen advarer om, at det kunne føre til at borgere føler sig konstant overvåget og dermed indskrænker deres brug af elektroniske kommunikationsmidler. Ultimativt kunne det føre til selvcensur (præmis 100 og 101)." (Europaudvalget 2017:3)

Det gøres i forbindelse med denne dom klart, at det bør være en forudsætning at man er under konkret mistanke for, at være involveret i alvorlig kriminalitet, terror eller lignende, før at man må logge nogen data om vedkommende. Dette gælder altså internetdata (sessionslogning) såvel som teledata. Det er derfor ud fra denne dom ikke tilladt at foretage masseindsamlinger af data for alle landets borgere.

Delkonklusion 1

Ud fra vores analyse af logningsbekendtgørelsen og den danske sessionslogning, vurderer vi at der på et bestemt parameter kan siges, at opstå problematikker i forhold til EU's menneskerettighedskonvention. EU-dommen, i den såkaldte "Tele2-Watson" sag, fastslår således, at logningen bryder med retten til privatliv, da en stor del af befolkningens oplysninger registreres og gemmes, uden at de har foretaget nogen handlinger der kan retfærdiggøre denne opbevaring af private data.
Ved en sådan dom må man umiddelbart mene, at den danske regering ville rette ind således, at der ikke foregik nogen brud imod disse rettigheder som borgere. Vi mener det er problematisk, hvordan regeringen har valgt at fortsætte telelogningen trods kritik, både fra politikere, debattører og teleudbydere. Dog kan et formildende element være, at politiet og efterretningstjenesterne skulle have en retskendelse for, at få adgang til de registrerede oplysninger. Herudover mener vi ikke man kan argumentere for, at der var proportionalitet mellem det begrænsede antal af sager sessionslogningen blev benyttet i, og indgrebet i retten til privatliv. I lyset af disse to domme, er det derfor svært ikke at betragte den danske logning som værende i modstrid med den europæiske menneskerettighedskonvention, hvorfor man kan argumentere for, at den bør omskrives til kun at være målrettet konkret mistænkte

personer.

Argumenter for og imod logning

Mens at sessionslogningen, som tidligere beskrevet, er afskaffet i 2014, eksisterer telelogningen stadig. I kølvandet på Tele2-Watson sagen, som viser at blandt andet Sveriges internet- og telelogning har været i strid med visse rettigheder, efterspørger nogle nu et klart svar - er den nuværende telelogning ulovlig?:

"[B]ranchen kan ikke leve med, at der er sået tvivl om lovligheden af den logning, de foretager i dag. Grundlæggende ved televirksomhederne ikke, om der er købt eller solgt i forhold til den logning, de foretager i dag. Vi vil derfor gerne spørge justitsministeren ligeud: Logger vi ulovligt?« spørger Adam Lebech, branchedirektør i Dansk Industris brancheorganisation for IT og tele, DI Digital." (Breinstrup 2017)

Problematikken i dommen vedrørende Sveriges logning bestod altså blandt andet i, at der foregår en logning af almindelige borgeres telefoniske aktivitet. Daværende justitsminister Karen Hækkerup sagde i forbindelse med afskaffelsen af sessionslogningen, at EU dommen ikke direkte antyder, at vores telelogning er i strid med den europæiske menneskerettighedskonvention. Hun mente netop at vores telelogning, til forskel fra EU-direktivet, har klare regler for, hvornår der må "kigges" i disse data, samt hvor længe at oplysningerne må lagres (Breinstrup 2014)
En af de væsentlige kritikere af den fortsatte telelogning er Jacob Mchangama, stifter af den juridiske tænketank "Justitia". Han problematiserer i følgende udtalelse det manglende fokus, der er på alvorligheden af telelogningens indgreb:

"»Forestil dig, at hver gang du forlod dit hjem, besøgte andre eller talte med andre, så blev det hele skrevet ned et sted: Hvem du havde besøgt, og hvor længe I havde talt. Det ville vi opfatte som en krænkelse af privat-sfæren. Principielt er der ingen forskel på dette og logning af teledata. Men fordi teknologien tillader det, trækker mange på skulderen over logning af vores teledata,« siger Mchangama." (Pedersen 2014).

Lauritsen er derimod ikke nødvendigvis kritisk overfor den overvågning som der sker, men efterspørger en større gennemsigtighed og kontrol med hvordan overvågningen udføres. Han mener at det også skal tages til overvejelse, hvilken positiv rolle overvågning kan spille. Desuden mener han at sikkerhedsniveauet for disse data kan forbedres. Han mener altså at der

er brug for en "bedre overvågning", som er tilstrækkelig, men heller ikke overskrider det nødvendige. (Lauritsen 2017:07:00-10:10)
Søren Pape Poulsen har for nyligt udtalt sig at telelogningen ikke afskaffes, før en bedre model er på plads. Han understreger hvor vigtig at telelogningen er for politiets efterforskningsarbejde (Folketinget 2017a:11:59:25-12:00:04).
I forbindelse med dommen i Tele2-Watson sagen og det stigende pres fra eksperter, samledes justitsminister Søren Pape og andre politikere den 2. marts 2017 i et samrådsmøde. Formålet med samrådet er at få afklaret, hvad regeringen ønsker at foretage sig som reaktion på EU-domstolens dom i Tele2-watson sagen, samt hvorvidt Pape vil suspendere den logning, som finder sted på baggrund af logningsbekendtgørelsen, indtil en bedre løsning som ikke strider mod grundlæggende menneskerettigheder, er fundet. (Folketinget 2017b; Folketinget 2017c)
Som svar til det første spørgsmål forklarer Søren Pape Poulsen i samrådsmødet, at regeringen og EU-kommissionen er i gang med at overveje, hvordan nye logningsregler kan se ud - sådan at der stadig kan bruges målrettet data fra mistænkte i eventuelle efterforskninger. Altså er hans svar, at der vil laves tilpasninger af logningsreglerne sådan, at ikke alle teleselskabers kunder omfattes. Han understreger dog at der indtil da beholdes telelogning, da det er regeringens opgave at sikre, at politiet og PET har de redskaber der måtte være nødvendige for at de kan beskytte de danske borgere.
(Folketinget 2017a:11:57:20-11:59:00)

Til spørgsmålet om hvorvidt Søren Pape og regeringen vil suspendere den logning der finder sted, svarer han meget klart nej. Dette vil ikke finde sted, før at der er udarbejdet nye logningsregler. Som han siger til samrådsmødet:

> *"Det er loggede oplysninger simpelthen for vigtige til [...] bare for at tage et konkret eksempel, var det noget af det første som politiet gjorde i forbindelse med angrebet på krudttønden den 14. februar 2015" (Folketinget 2017a:11:59:25-12:00:04)*

Efter afskaffelsen af sessionslogningen i 2014, har Søren Pind og andre politikere sidenhen talt for en genindførelse af en sessionslogning (Domino & Nielsen 2016).
Der er blevet rejst kritik vedrørende, hvorfor en genindførelse skulle blive mere effektiv end den forhenværende sessionslogning, og til dette har Justitsministeriet udgivet et svar, som behandler dette spørgsmål (Justitsministeriet 2016a).
Problematikken ved den tidligere sessionslogning lå, ifølge Søren Pind, primært i at de fleste teleudbydere "kun" loggede stikprøver af data. Dette viste sig i praksis at være ineffektivt, da

det var op til tilfældighederne, hvorvidt data vedrørende en mistænkt og forbindelsen til bestemte IP-adresser var blevet logget. Derfor var der nogle sager hvor sessionslogningen var til stor nytte, mens den var fuldstændig nytteløs i andre tilfælde. Da mængden af lagret data varierede mellem teleudbyderne, var der nogle som holdt sig til "minimumskravet" om at logge få stikprøver, mens andre foretog en mere omfattende logning. Derfor omhandlede nytteværdien af logningen også, hvilken teleudbyder der havde logget de efterspurgte data (Justitsministeriet 2016a)
Ved den nye sessionslogning foreslås der en ændring af dette:

"Konkret foreslår Rigspolitiet, at der for hver enkelt datasession for hver slutbruger opsamles en række oplysninger på udbyderens net om internettrafikken, herunder navnlig afsendende og modtagende IP-adresse samt tidspunkt og lokation." (Justitsministeriet 2016a)

Jævnfør det nye forslag vil det altså pålægges teleudbyderne også at logge internet kommunikation - hvilket er en eskalering af det nuværende forhold, hvor logning af telefonisk kontakt opbevares. Dette forslag er senere hen blevet forkastet, da en undersøgelse af tiltagets økonomiske konsekvenser, viste at det ville koste omkring en milliard kroner at gennemføre. Dette blev vurderet, selv af Pind, som værende en byrde, man ikke kunne pålægge tele- og internetudbyderne (Justitsministeriet 2016b).
Justitsministeriet har efter denne åbenbaring søgt, via dialog med internet- og teleudbyderne, at finde en løsning som på bedst vis tilgodeser alles behov. I november 2016 udgiver de på Justitsministeriets hjemmeside en artikel, hvor de giver udtryk for, at der stadig arbejdes på en løsning:

"Der er endnu ikke truffet en endelig beslutning, men det generelle krav om at gemme alle forbindelsesoplysninger eller sessionslogning - altså hvem der har været i kontakt med hvem - er ikke en del af den model, der arbejdes med. På den baggrund er det branchens egen vurdering, at den nye model vil spare branchen for mange hundrede millioner kr." (Justitsministeriet 2016c)

De politikere som har talt for en genindførelse af sessionslogning, mener at det er et nødvendigt værktøj i bekæmpelsen af terror - såvel som anden grov kriminalitet. Pind mener netop, at sessionslogning bør genindføres, da han udtrykker at der er en væsentlig ændring i, hvordan at kriminelle kommunikerer, og at en tilpasning til dette er nødvendig for at kunne opklare sager som bandeskyderier, terror og børneporno:

"Vi kan se en forandring i måden, de kriminelle kommunikerer på, hvor det i højere og højere grad sker via nettet på mobil. Det fratager i høj grad politiet et vigtigt efterforskningsværktøj, og med dette initiativ får vi stærke efterforskningsværktøjer for politiet - Søren Pind" (Domino & Nielsen 2016)

Netop denne forandring i måden hvorpå kriminelle kan kommunikere, udtrykker sig i form af forskellige apps som fx Messenger og Skype. Alle kommunikationer herigennem vil ikke kunne afsløres via telelogning, da denne kun tager udgangspunkt i telefoniske kontakter der er sket. Altså kan der argumenteres for, at det er relativt let for de kriminelle at undvige telelogningen, hvorfor at en genindførelse af sessionslogning må siges at øge myndighedernes mulighed for at følge med den teknologiske udvikling i deres efterforskning.
Et andet vigtigt argument, fra de som taler for en genindførelse af sessionslogningen, har været at det hjælper med at lokalisere de mistænkte. Netop dette argument viste sig ikke at holde stik, da den tidligere sessionslogning ikke viser data om lokation, men rettere om ens "sessioner" på internettet. Det var en anden del af logningsbekendtgørelsen, netop telelogningen, som viste disse oplysninger. (Kildebogaard 2013)
Desuden er der blevet fokuseret på den mængde af sager, som sessionslogningen i perioden fra 2007 til 2014 har bidraget til at opklare. I 2014 udtalte daværende justitsminister Karen Hækkerup sig, at sessionslogningen ikke i praksis havde medvirket til at hjælpe politiet, som hensigten med logningen ellers havde været (Møllerhøj 2016).
I 2012 var Pernille Skipper også ude og kritisere den forhenværende logning på samme område - netop den manglende nytte det har for politiet, kontra det store indgreb i rettigheder at et sådant tiltag medfører:

"Vi hører politiet direkte sige, at de ikke bruger det, men blot tænker, at de måske kan komme til det i fremtiden. Samtidigt er det den form for logning, som udgør den allerstørste mængde data, og derfor er det største indgreb i frihedsrettighederne. Det er helt ude i hampen, at vi overhovedet registrerer det" (Gjerding 2012)

I forbindelse med visse politikeres ønske om en genindførelse af sessionslogningen, har Pernille Skipper bedt daværende justitsminister Søren Pind, om at fremsætte konkrete eksempler, hvor politiet i forbindelse med efterforskning har gjort brug af sessionslogningen. Herefter kom der en officiel udmelding i samarbejde mellem Justitsministeriet og Rigspolitiet, hvor der blev fremlagt 4 eksempler, hvor sessionslogningen er blevet anvendt. Et af disse eksempler drejede sig om en mand som der var mistænkt for at udføre "grooming" -

at opbygge tillidsforhold til mindreårige med henblik på senere at begå et overgreb mod den mindreårige:

"I forbindelse med efterforskning af sagen indhentede politiet med samtykke fra indehaveren af den internetforbindelse, som pigerne havde benyttet, loggede oplysninger om internettrafik vedrørende pigernes IP-adresse. De indhentede oplysninger viste, at én bestemt IP-adresse havde været særdeles meget i kontakt med pigernes IP-adresse. Ejeren af denne IP-adresse tilstod efterfølgende forholdet." (Folketinget 2016).

Formand for IT-politisk forening, Jesper Lund, mener ikke at de konkrete eksempler giver en retfærdiggørelse af det omfattende indgreb i privatlivet, som han mener at sessionslogning indebærer (Møllerhøj 2016). De fremførte eksempler kan bestemt heller ikke siges at have nogen som helst relevans til terror.

På trods af at disse eksempler ikke har nogen relevans til terror, kan man jo argumentere for at logningen alligevel har en betragtelig operationel værdi i bekæmpelsen af andre kriminelle gerninger, hvorfor dette faktum også skal tages i betragtning i denne diskussion. Det kan derfor siges at det faktum at lovgivningen anvendes på andre kriminelle områder, ikke nødvendigvis behøver at være negativt, da det kan bidrage til at myndighederne får bedre mulighed for at opklare disse sager.

På den modsatte side, kan man argumentere for, at der logges alt for meget information om helt uskyldige borgere. Bonnichsen fortæller, at der i 2008 blev logget 415 milliarder informationer om året, og at netop dette enorme "lager" af data på civile borgere indebærer en enorm fristelse i forhold til at benytte disse i blandt andet økonomiske sammenhænge, da data jo, ifølge Bonnichsen, er vores tids guld (Bonnichsen 2017:4:10-5:20).

Da det nyere forslag om sessionslogning medfører, at teleudbyderne skal til at logge informationer vedrørende almindelige danskeres færden på internettet, er dette et meget bredt rammende tiltag. Bonnichsen finder en beholdning af så store personlige data problematisk, set i lyset af at man tidligere har oplevet begivenheder, hvor der er sket sikkerhedsbrud eller misbrug. Her henviser han til "Se og Hør" sagen i 2014 (Bonnichsen 2017:5:23-5:50), hvor databaser indeholdende information om personers brug af kreditkort blev lækket:

"Et af de mest alvorlige kendte eksempler er den såkaldte Nets-skandale fra 2014, hvor en it-medarbejder hos IBM lækkede følsomme persondata om kendte danskeres brug af kreditkort til ugebladet Se og Hør. Oplysningerne skulle ellers have været i sikker forvaring hos Nets, der fungerer som indløser af betalingskort." (Lundström 2016)

Dette eksempel drejer sig ikke om data fra sessionslogningen - men man kan i sessionslogningens tilfælde også blive i tvivl om, hvorvidt ens oplysninger er sikre nok, til at forhindre at der kunne ske lignende misbrug.
Misbrug af data kan være svære at garantere sig imod, da nutidens hackere er dygtige til det de beskæftiger sig med - netop at finde huller i sikkerheden.
Netop indholdet af den foreslåede sessionslogning medfører, at der vil fremgå indgående oplysninger om individets personlige forhold. Dette kan dreje sig om alt fra sundhedsmæssige forhold og økonomiske forhold til politiske interesser. Rigtig meget af vores færden foregår efterhånden i det digitale. Da disse personlige data netop har enorm kommerciel værdi, kan man forestille sig at fristelsen til misbrug kan være stor.
Som tidligere nævnt fremlægger Bonnichsen det faktum, at der har været 134 tilfælde, hvor der har været gjort brug af sessionslogningen i dens aktive periode (Bonnichsen 2017:14:04-15:30**)**. Sætter man dette op mod den store omkostning forbundet med tiltaget, kan der igen rejses spørgsmål vedrørende tiltagets proportionalitet.

Delkonklusion 2

Argumentet for datalogning er hovedsageligt den store operationelle værdi for politiets efterforskning. Det er i denne forbindelse selvfølgelig yderst positivt, hvis dette kan medføre at flere forbrydere, pædofile, terrormistænkte mv. bliver fanget. Der er derfor ingen tvivl om, at logning i forbindelse med en konkret mistanke er ønskværdigt. Alternativet til en universel logning, vil derfor være en målrettet logning imod folk under mistanke. Denne form for logning vil dog have den umiddelbare svaghed, at ikke alle disse forbrydere nødvendigvis er under mistanke før den kriminelle handling indtræffer. Man kan derfor frygte at færre af disse kriminelle vil blive fanget hvis der kun føres en målrettet logning. Det er derfor essentielt at have dette i mente, når man vurderer logningens proportionalitet. Da telelogning har vist sig at være et effektivt redskab i fx opklaringen af terrorsager, er der altså et stærkt argument for at bibeholde denne del af logningen. Den samme anvendelighed gør sig dog ikke gældende i forhold til sessionslogning, der af Karen Hækkerup, med reference til politiets egne udmeldinger, blev erklæret ineffektivt.
Som tidligere nævnt kan et modargument mod sessionslogning siges at være proportionaliteten mellem effektiviteten og hvor omfattende tiltaget er.
Et foretagende så dyrt for samfundet, som samtidig ikke viser sig effektivt, kan derfor siges at gøre alle involverede parter til tabere, eftersom staten skal bruge store beløb på ineffektive

systemer, mens borgernes privatsfære bliver invaderet i en grad, der kan siges at problematiseres i forhold til EU's menneskerettighedskonvention. Hele denne problematik bliver af Bauman refereret til som et nulsumsspil. Han skriver således i sin bog "*Liquid Surveillance: A Conversation"* at civile friheder og sikkerhed eksisterer i et såkaldt nulsumsspil (Bauman & Lyon 2012:19). Med dette begreb menes der en tendens eller situation, hvor tabene udligner hinanden på begge sider.
Et andet argument mod logningen kan desuden siges, at være datasikkerheden i forbindelse med lagringen af så mange oplysninger, hvilket Bonnichsen blandt andet problematiserer. Vi vurderer derfor at der er gode argumenter for at beholde telelogningen. Dette skal dog opvejes af det faktum, at en sådan masseregistrering bryder med retten til privatliv. Derfor mener vi, at den danske regering straks efter EU-dommen, bør have suspenderet telelogningen indtil en løsning som stemmer overens med vores rettigheder, er fundet. Vi vurderer ikke, at der er belæg for en genindførelse af sessionslogningen, før en ny model sørger for kun at logge målrettet og ikke registrere alle borgeres data.

Historisk overblik over terrorens art og ofre

I dette afsnit vil vi analysere statistik over antallet af terrorofre i Vesteuropa i perioden fra 1970 til 2016. Vi har valgt at opdele den pågældende periode i 3 dele, da vi mener man kan argumentere for at terrorens art har ændret karakter, især i løbet af den sidste af disse 3 perioder. Perioderne vil opdeles således at, første periode løber fra 1970-1985, anden periode fra 1986-2000 og den sidste periode fra 2001-2016, hvor tallene fra 2015 og 2016 er fra 'News report' (Bilag 6). På denne måde er perioderne mere eller mindre lige lange, og for at observationerne er så sammenlignelige som muligt, bliver terrorofrene derfor udregnet som gennemsnit pr. år for de respektive perioder.

De første to perioder var i højere grad domineret af politisk terrorisme med grupper som Irish Republican Army (IRA), Euskadi Ta Askatasuna (ETA) og Rote Arme Fraktion (RAF). Sammenlagt ville de to første perioder være markant længere end den sidste periode og derfor er der valgt, at dele perioden domineret af politisk terrorisme i to. Perioden efter 2001 har derimod i højere grad været domineret af såkaldt islamistisk terrorisme med grupper som Islamisk stat og Al Qaida. Derfor har vi valgt at skille den sidste periode ved d. 11. september 2001, da vi mener at angrebet mod World Trade Center i denne forbindelse må betragtes som den skelsættende begivenhed.

Ud fra bilag 6 kan man se antallet af ofre for terrorisme i Vesteuropa siden 1970. Grundet at vi ikke har haft adgang til de præcise tal for hvert enkelt år, har vi i denne forbindelse valgt, at afrunde antallet til nærmeste 25 ofre.

I første periode, fra 1970 til 1985, var der ca. 4000 terrorofre, dette giver et årligt gennemsnit på ca. 250 ofre, hvorimod der i anden periode var ca. 1775 ofre, hvilket giver et årligt gennemsnit på ca. 118 ofre. Antallet af ofre var i sidste periode, på ca. 725 hvilket giver et årligt gennemsnit på ca. 45 terrorofre.

Ud fra de 3 perioders årlige gennemsnit af terrorofre kan man se, at der sket er et fald af ofre på 52,8 procent fra 1. til 2. periode[1], mens der ligeledes er sket et fald på 61,8 procent fra 2. til 3 periode[2]. Faldet fra 1. til 3. periode er dog det højeste med 82 procent[3].

Herudfra kan man se, at det årlige gennemsnit af terrorofre var meget højere i de to første perioder, med henholdsvis 250 og 118 ofre i Vesteuropa fra 1970 til og med 2000, end det var sammenlignet med 3. periode, der havde 45 ofre årligt. Der tegner sig altså et billede af, at der fra 1970 og frem har været færre og færre ofre for terrorisme. Særligt har der i nyere tid været meget færre ofre end tidligere set. Antallet af ofre er således faldet med 82 pct. fra 1. periode til den sidste periode.

Fra politisk terror til islamistisk terror

Ud fra bilag 6 kan det ses, at der i de to første perioder med politisk terror fra 1970 til og med 2000, var adskillige flere terrorofre, end der var i den sidste periode med islamistisk terror. Herudover kan det ses, jf. vores opdeling af politisk til islamistisk terror, af bilag 6, at det særligt er Storbritannien der har været udsat for den politiske terrorisme. Terrorgrupperne i Storbritannien, i de 2 første perioder fra 1970'erne til 2000, var hovedsagelig Irish Republican Army (IRA), men også lignende grupper som UFF (The Ulster Freedom Fighters) og UVF (Ulster Volunteer Force) (GTD 2017a). I denne periode er det særligt år 1972 som kan betragtes som et grusomt år. Dette år døde tæt på 370 personer af terrorangreb i Storbritannien. Dette var også året, som af mange huskes for "München-massakren", hvor der under de olympiske lege i München, i alt blev dræbt 17 personer, heriblandt en politibetjent (Astrup 2015).

[1] (250-118) *100/250)
[2] (118-45) *100/118)
[3] (250-45) *100/250)

Skiftet i typen af terrorisme drejer sig ikke kun om hvem der udøver terrorangrebene, hvad enten det er politisk- eller islamistisk-terror. Terrorismen har nemlig også skiftet til en ny og mere frygtingydende art, hvor det i højere grad er civile der er blevet målet. Bonnichsen mener også, at der er sket en ændring af terroren i forhold til tidligere:

"*Ser du på det man kalder modus operandi i forhold til IRA og Rote Armee Fraktion, der forsøgte de for alt i verden at undgå, at det gik ud over uskyldige mennesker. De valgte som regel nogle dedikerede mål som repræsenterede nogle symboler, det kunne være finansverdenen, eller noget de ikke brød sig om politisk [...] Hvis du kigger på den islamistiske terror, så drejer det sig om, at slå så mange mennesker ihjel som overhovedet muligt, [...] men en af de helt klare forudsætninger for at man får succes er, at man gør det på tid og sted hvor man kan etablere breaking news, [...] De går fuldstændig totalt ind for, at bare man slår så mange ihjel som overhovedet muligt, fordi det er de klar over, at det er det stærkeste frygtskabende middel der overhovedet eksistere, på den måde har terrorens modus operandi ændret sig. Ser man på antallet af terrorhandlinger, terrortruslen så har den da alle dage eksisteret, men den er måske betydelig mere frygtindgydende i dag, ikke mindst på grund af de transmissioner vi får, [...] der er altså en forskel på terror og den frygtindgydelse som ligger i forhold til i dag, og i forhold til de tidligere tider i 70'erne*" *(Bonnichsen 2017:20:10-22:00)*

Modsat kan man dog argumentere for, at der på trods af en ændring i terrorens karakter, således at civile nu i højere grad er målet for terrorismen, altid kan argumenteres for at terrorisme er grusomt, uanset om den er politisk eller islamistisk.

Idet vores statistiske opgørelse opgør antal dødsfald, kan man derfor stadig argumentere for at de to første perioder var lige så grusomme, som følge af flere tabte menneskeliv.

De forskellige terrorgrupperingers måde, at profilere sig på har ligeledes ændret sig. Fra at det under perioderne med politisk terror, var symbolske mål som repræsenterede noget de var uenige i, har det i den senere periode, med islamistisk terror, hovedsageligt drejet sig om, at slå så mange mennesker ihjel som muligt (Bonnichsen 2017:20:10-20:42).

Ser man herudover på frekvensen af terroren i perioderne kan man se, at det har været et faldende antal af ofre fra 1970 til nu. Set i lyset af, at der har været dette fald i mængden af terrorofre kan det derfor argumenteres, at de sikkerhedsforanstaltninger som der i tidens løb er blevet indført, kan have hjulpet til faldet af antal ofre, og derfor har været med til at legitimerer disse foranstaltninger.

Trusselsniveauet i Danmark

Politiets efterretningstjeneste, PET, står for at analysere terrortruslen i Danmark og danske interesser i udlandet.

"Efterretningsafdelingen samler data og oplysninger fra Indhentningsafdelingen og eksterne samarbejdspartnere, der analyseres til efterretninger med henblik på at identificere og imødegå trusler rettet mod sikkerheden i Danmark og danske interesser i udlandet. Det er således på baggrund af efterretninger, at der iværksættes sikkerhedsmæssige foranstaltninger. Afdelingen består af seks centre" (PET 2015:16).

Heraf er særligt et af centrene interessant, nærmere bestemt Center for Terroranalyse, som analyserer og vurderer terrortruslen i Danmark.

Flemming Drejer, chef for PET's efterretningsafdeling, udtaler at PET og dermed CTA: "[*o]pererer med fem niveauer, defineret af centre for Terroranalyse* (CTA)*, nemlig ingen, begrænset, generel, alvorlig og meget alvorlig.*" (PET 2015:14).

Den 7. februar 2017 udkom en af CTA's vurderinger af terrortruslen mod Danmark. Heri vurderer CTA, "*[a]t terrortruslen mod Danmark er alvorlig. Det betyder, at der er personer med intention om og kapacitet til at begå terrorangreb i Danmark."* (CTA 2017:3). Altså vurderer CTA, at terrortruslen i Danmark er på niveau 4 af 5, hvilket bl.a. skyldes "*Gruppen, der kalder sig Islamisk Stat (IS)*" (CTA 2017:1).

I forbindelse med CTA's vurdering af terror i Danmark og afsnittet 'Historisk overblik over terrorens art og ofre', kan det ses, at der samlet set i Vesteuropa er blevet dræbt ca. 6.450 personer i terrorangreb i perioden fra 1970 til og med 2016 (Bilag 6). Dette kan være årsagen til, at CTA vælger at sætte niveauet for terrortruslen som værende "alvorlig" (CTA 2017:1).

I 2009 var CTA's vurdering af terrortruslen mod Danmark på niveauet "generel", mens den fra 2010 til 2017 har været "alvorlig" (CTA 2009:1; CTA 2010:1; CTA 2012:1; CTA 2013:1; CTA 2014:1; CTA 2016:1; CTA 2017:1).
En af grundene til ændringen af trusselsniveauet kan forestilles at være genoptrykningen af Muhammed-tegningerne. CTA vurderer således i deres rapport fra 2009, at der har været en tendens til, at opmærksomheden i højere grad er skiftet fra at omhandle danske interesser i udlandet til at omhandle en trussel om eventuelle angreb i Danmark (CTA 2009). Dette argument styrkes af, at der i CTA's rapport fra november 2010, synes at være nye indikationer på, at terrorgrupper ønsker at sende terrorister til Danmark for at begå

terrorangreb (CTA 2010). Det faktum at trusselsniveauet de senere år konstant har bevaret et "alvorligt" niveau, kan skyldes hyppigheden af angreb i Europa i perioden fra 2015 til marts 2017. Her har der således været 14 terrorangreb i Europa, hvilket svarer til ca. 1 angreb hver anden måned (Eriksen 2017).

Ud fra det ovenstående kan det diskuteres om der er sammenhæng mellem hyppigheden af terrorangrebene, CTA's trusselsniveau, den individuelle danskers frygt for terrorangreb samt samfundets bekymring for at Danmark bliver ramt af et terrorangreb. Der vil i næste afsnit ses på frygten hos danskerne og bekymringen for, at blive ramt af et terrorangreb.

Danskernes terrorfrygt

TrygFonden foretager såkaldte tryghedsmålinger. Tryghedsmålingerne er baseret på og udarbejdet ud fra ca. 6.000 interviews blandt den danske befolkning over 18 år. Disse målinger er blevet gennemført ca. hvert andet år siden 2004 (Trygfonden 2017). Målingerne har til formål at undersøge følgende:

> *"[d]anskernes tryghed og utryghed, både generelt, men undersøger også emner som familiens tryghed, trygheden i forhold til vold og kriminalitet, trygheden i forbindelse med at blive ældre. Økonomisk tryghed og utryghed [...] samt spurgt til danskernes samfunds bekymringer, når det gælder f.eks. miljø, indvandring, arbejdsløshed mm."(Trygfonden 2017).*

Hertil undersøger Trygfonden også, via deres tryghedsmålinger, danskernes bekymring samt frygt for terrorisme, hvor de tager fat både i den personlige tryghed, samt samfundets generelle bekymring for terror. Dette vil blive analyseret i afsnittet forneden.

Ser man på den samfundsmæssige bekymring (Bilag 1), i forhold til om man som dansker er bange for terror, kan man se at der i år 2015 ikke var en voldsom stigning i forhold til 2011, i antallet af bekymrede for samfundet. Dette til trods for, at interviewundersøgelsen er foretaget: *"[t]re-fire måneder efter attentaterne i København, ligger bekymringen over, om Danmark bliver ramt af et terrorangreb, som nummer 19 af 21 mulige bekymringer."* (bilag 5). Af de andre mulige bekymringer, er de fleste på hitlisten af økonomisk art. Hertil må det siges, at danskerne nok ikke ser terror som den største trussel for det danske samfund, da en 19. plads ud af 21 mulige må siges, at være relativt lavt.

Ved at se yderligere på danskernes samfundsmæssige bekymring for at Danmark skulle blive ramt af et terrorangreb viser målingerne foretaget af TrygFonden at udviklingen i andelen af

de bekymrede i aldersgruppen 18-65-årige. Denne andel lå på 24,5 pct. i 2009. Andelen steg herefter til 25,7 pct. i 2011, hvorefter den så faldt til 21,5 pct. i 2013. Efterfølgende steg andelen igen til 30,5 pct. i 2015 (Bilag 1).

Ud fra udviklingen fra 2013 til 2015 må det virke som om, at udviklingen mellem 21,5 og 30,5 procent er relativt høj. Ses tallene for bekymringen derimod overfor tallene fra 2009-11 er "springet" ikke længere synderligt iøjnefaldende. Som tidligere nævnt skal tallene ses i forhold til hvornår tryghedsmålingen blev udarbejdet. Det er nemlig:

"*[b]emærkelsesværdigt, at attentatforsøget mod Lars Hedegaard, der fandt sted kort før 2013-interviewrunden, ikke har bidraget til terrorismeskræk. Selvom der over de senere år løbende har været en række tilløb til terror i Danmark, er det ikke noget, vi bekymrer os om.*" *(Andersen et.al. 2013:47).*

Det er således årene 2013 og 2015 der skiller sig mest ud, da det er i disse 2 perioder der har været et attentatforsøg og et angreb, forholdsvist kort tid inden spørgerunderne gik i gang. Attentatforsøget på Lars Hedegaard: "*d. 5 februar 2013 blev den islamkritiske forfatter Lars Hedegaard udsat for et attentatforsøg foran sit eget hjem"(Olsen 2014),* mens der i det andet tilfælde i 2015 blev slået 2 mænd ihjel, nærmere bestemt: "[*f*]*ilmmanden Finn Nørgaard og den frivillige vagt Dan Uzan…"* (Jørgenssen 2016).

Ud fra disse tilfælde, og procenten af bekymrede danskere, kan man heraf udlede, at danskernes samfundsmæssige bekymring i 2013 ikke blev influeret af, at en person, som offentligt har ytret sig negativt om islam, blev forsøgt dræbt. Tværtimod faldt bekymringen fra 25,7 pct. i 2011 til 21,5 pct. i 2013 (Bilag 1). Men da Tryghedsmålingen i 2015 blev lavet forholdsvist kort tid efter terrorangrebet i København, kunne det ses, at bekymringen for samfundet derimod steg fra 21,5 pct. til 30,5 pct. fra 2013 til 2015. Dette må siges at være en relativ høj procentvis stigning, da denne er på 9 procentpoint (Bilag 1). Ses stigningen af bekymringen fra 2011 til 2015, var den procentvise stigning dog en mindre stigning på ca. 5 procentpoint, fra 25,7 pct til 30,5 (Bilag 1). Dette må siges, ikke at være en særlig høj stigning i forhold til hvordan stigningen er fra 2013 til 2015.

Ud fra bilag 1 kan man se, at der er sket en opadgående bekymring hos danskerne. Dog var der et dyk i andelen af bekymrede personer i målingen fra 2013, mens der modsat skete en stigning i samfundets bekymring for terror. Denne måling var foretaget relativt kort efter terrorangrebene ved kulturhuset Krudttønden og den jødiske synagoge i København i 2015. Faldet i 2013 kunne tænkes at skyldes, at attentatet i 2013 var på en enkelt person, nemlig

Lars Hedegaard, der havde udtalt sig kritisk overfor religionen islam. Stigningen i bekymringen i 2015 kan argumenteres at være grundet, at attentatet i København gik ud over uskyldige personer, samt at flere politifolk var blevet såret (Jørgenssen 2016).

Den enkelte danskers frygt

Samfundets bekymring er ikke det samme som den enkeltes frygt. Frygten for, at den enkelte bliver ramt af et terrorangreb ser således anderledes ud end samfundsbekymringen. For eksempel lå andelen af de personer mellem 15-65 år, som følte sig meget eller noget utrygge i 2004 på 8,6 pct (Bilag 4). Andelen af de adspurgte som svarede ja til førnævnte spørgsmål, var i 2005 steget til 9 pct.. I 2007 faldt utrygheden til 6,8 pct., hvorefter den i 2009 steg igen til 10,6 pct. (Bilag 4). De nyeste tal fra 2015 viser, at utrygheden igen steg, dog kun med 0,4 pct. point op til 11 pct, (Andersen et.al. 2015:10). Dette giver altså en samlet stigning fra 2004 til 2015 på 2,4 procentpoint. Herudfra kan man se at: "*frygten for terrorangreb topper i 2009 efter et dyk i 2007, men stigningen i forhold til de første målinger er beskeden."* (Hede et.al. 2009:22) Frygten topper i 2015, men stigningen er ikke iøjnefaldende høj.

Det generelle indtryk af danskerne er følgende:

"*Folk i Danmark lod sig ikke ryste permanent af attentaterne i Paris og København i vinteren 2015. Terroren påvirkede kun den overordnede tryghed marginalt. […] bekymringen for, at Danmark rammes af et terrorangreb, er derimod gået i vejret.*" *(Andersen et.al. 2015:51).*

Her menes der at den enkeltes frygt for at blive udsat for et terrorangreb, er stort set upåvirket siden målingen i 2015, mens at samfundsbekymringen dog er steget meget.

Det danske samfunds generelle holdning til de danske myndigheders arbejde er, at der er tillid til deres arbejde. Dog ses det af bilag 2, at når det kommer til "Politiets og kommunernes arbejde med at modvirke, at unge kommer ind i ekstreme miljøer" er der flere som syntes dårligt om politiets og kommunernes præventive arbejde, end der er personer som syntes godt eller meget godt om myndighedernes indsats. Man kan i forbindelse hertil se på reaktionen fra folket om hvordan vi ser på risikoen for, at samfundet overreagerer på terror. I 2015 var antallet af de enige 19 pct. højere end de som er uenige i følgende: "*Det virker, som om danske myndigheder har godt styr på udfordringerne fra terrorister*" (Bilag 3). Hertil var der 27 pct. flere som var enige end uenige i, at:*"Der er en stor risiko for, at samfundet overreagerer på terror."* (Bilag 3).
Som der skrives tidligere i projektet, var samfundsbekymringen 3 gange så stor i 2015, med 30,5 pct. som den enkeltes frygt, hvilken i 2015 var på 11 pct. Der kan måske godt siges at

være en holdning i samfundet af, at terrorangreb ikke går ud over "mig", men hermed ikke sagt at der ikke er en risiko for at andre kan blive udsat for et attentat. Dermed vil bekymringen for samfundet også være større, da man ikke i samme grad er bekymret for eget uheld.

Flydende frygt?

En af de observationer vi har gjort os i gennemgangen af Tryghedsfonden bekymringshitliste er, at der er en lang række usikkerhedsmomenter, som bekymrer danskerne i hverdagen. Den største bekymring var, hvorvidt der var penge nok til de ældre. Her var der således 66 pct. der anså det som en bekymring, hvilket måske kan være udtryk for at der i befolkningen, er en generel bekymring for fremtiden (bilag 5). Eftersom 66 pct. af de adspurgte definerer problematikken om, at der er nok penge til de ældre som en bekymring, kan der siges noget om en generel bekymring blandt de adspurgte. Der vil således uundgåeligt være segmenter af de adspurgte, der tilhører den yngre del af befolkningen. Man kan derfor snakke om, at det for en dels vedkommende vil være en langsigtet problemstilling, hvilket kan være et udtryk for, at mange spekulerer og bekymrer sig om fremtiden. Derudover var en af de større bekymringer, med 64 pct., angående om der ville være penge til velfærd i fremtiden (bilag 5). Også denne bekymring kan være et udtryk for, at mange bekymrer sig over fremtidige vilkår. Ud af 21 valgte kategorier, scorede 9 af dem over 50 pct. på bekymringshitlisten, over en række problemstillinger der strækker sig bredt fra problemer vedrørende miljøproblemer, arbejdsløshed, kriminalitet osv. (bilag 5). Dermed opstår der er et indtryk af, at danskerne dagligt bekymrer sig om problemstillinger, herunder flere der først bliver aktuelle flere år ude i fremtiden. Miljøproblemer er også et parameter der bekymrer danskerne. Af de adspurgte svarer 55 pct. således, at de bekymrer sig over om miljøet vil blive ødelagt (bilag 5). Igen kan der tales om en langsigtet problemstilling, eftersom miljøproblemer i høj grad kan siges, at være morgendagens problemstilling. Hermed kan der igen argumenteres for, at danskerne i høj grad bekymrer sig om fremtiden, og at en række usikkerhedsmomenter altså fylder en del i danskernes hverdag.

En lignende problematik der fylder en del i danskernes daglige liv, er global opvarmning. Her svarer 49 pct. at det er noget der bekymrer dem (bilag 5). Selvom både miljøets ødelæggelser og global opvarmning, kan siges at være problemstillinger som vi skal forholde os til hurtigst muligt, bærer global opvarmning, ligesom miljøødelæggelse, præg af at være problemstillinger som vi først for alvor kan se konsekvenserne af i fremtiden. Igen kan der

derfor snakkes om en langsigtet bekymring. Bekymringerne kan siges i høj grad at være rationelle, eftersom det er problemstillinger der vedrører en stor del af befolkningen.

En anden bekymring, der ligger højt på listen, er bekymringen vedrørende om vi får integreret indvandrere ordentligt i samfundet. Her svarer 58 pct. af de adspurgte således, at det er noget som bekymrer dem (bilag 5). Man kan forestille sig, at en sådan bekymring skyldes, at en mislykket integration medfører en række nye problemstillinger. En mislykket integration af indvandrere kunne man således forestille sig medførte et mere splittet land, hvormed det kan argumenteres, at usikkerhedsmomenter får lettere ved at trives. En bekymring der kan siges, at have en mere kortsigtet karakter, er arbejdsløsheden. Her svarer 52 pct. at det er noget som bekymrer dem (bilag 5). Dette kan siges at være en mere kortsigtet og generel bekymring, da man kan argumentere for, at bekymringer angående arbejdet, er et aspekt af livet der for mange fylder utrolig meget i dagligdagen.

Generelt er det fælles for alle disse bekymringer, at de er aktuelle. I lyset af dette giver det god mening at bekymringen angående terror er relativt lav, da den reelle sandsynlighed for personligt at blive ramt af et terrorangreb er lav.

Man kan derfor forestille sig, at der for den almene borger mere eller mindre konstant er momenter der gør dem usikre, hvormed man ydermere kan forestille sig, at en konstant usikkerhed gør folk mere tilbøjelige til, at afgive ansvar, eksempelvis til myndighederne. Dog kan man argumentere for, at mange af bekymringerne, er problemstillinger som den almene borger ikke har indflydelse på. Man kan derfor argumentere for, at problemstillingerne ikke er udtryk for daglige bekymringer, der konstant omslutter vores hverdag, hvormed der kan siges ikke at eksistere en flydende frygt.

Et modargument kan være, at en række af problemstillingerne er præget af globale kræfter, der ikke sådan lige kan løses. Derfor kan de også ses som værende et udtryk for en konstant usikkerhed, hvis det vel og mærke er noget der fylder dagligt i befolkningens hverdag. Derfor kan det derfor også argumenteres, at være udtryk for netop en flydende frygt. Det kommer således i høj grad an på om befolkningen dagligt bekymrer sig om fremtiden, eller om de blot har en generel bekymring, når de bliver adspurgt om fremtiden.

Tryghedsmålingerne kan også være et udtryk for en mere generel bekymring på danskernes vegne, eksempelvis i forbindelse med klimaproblemerne eller om der vil være nok velfærd i fremtiden. Dermed kan der argumenteres for, at en række af bekymringerne ikke er udtryk for en konstant usikkerhed og deraf flydende frygt, men mere er et udtryk for generelle

bekymringer angående fremtiden.

Bauman argumenterer i denne forbindelse for, at nutidens usikkerhedsmomenter har medvirket til, at folk i højere grad efterspørger flere sikkerhedstiltag (Bauman 2004:112). En lignende tendens mener Lauritsen også at observere. Han nævner således, hvordan at ræsonnementet synes at være, at så længe det kan gavne andre og ikke generer en selv, så er overvågning acceptabelt (Lauritsen 2017:02.30-02.43).

Videoovervågning kontra digital overvågning

Ligesom i andre lande, bliver vi i Danmark overvåget i det offentlige rum. Informationschef i Sikkerhedsbranchen, Elisabeth Kierkegaard anslår i et interview til DR Nyheder: "*I Danmark er der omkring 500.000 overvågningskameraer, plus 100.000 på privat grund.*" (Bjørn-Hansen 2015) Der er altså omkring 600.000 overvågningskameraer, med en befolkning på ca. 5,8 millioner, altså et kamera for hver tiende dansker, hvilket betyder at vi er et af de mest overvågede lande i verden, hvis man ser på antallet af kameraer, sat op imod landets befolkning (Bjørn-Hansen 2015). Samme artikel skriver også at: "*Faktisk er der flere overvågningskameraer per indbygger i Danmark end i Storbritannien, der ellers er kendt for ekstremt meget overvågning*." (Bjørn-Hansen 2015).

Ser man på hvilken rolle videoovervågning havde i forbindelse med terrorangrebet i København tilbage i 2015, og især hvilke kameraer som blev brugt af politiet i forbindelse med terrorangrebet, kan følgende siges at være overraskende: "*75 procent af kameraer brugt i terrorsagen overvågede ulovligt.*" (Albæk 2016). Det kan siges, at være et kæmpe problem for danskernes frihed, at det er muligt at overvåge folk uden at have ret til det. Det er jo selvfølgelig ulovligt, og så må det siges at være en opgave for politiet. Derfor kan man argumentere for at politiet skal straffe de som optog ulovligt. På trods af at Københavns Politi vurderer, at op mod 75 procent af kameraerne optager ulovligt, blev der ingen bøder udskrevet:

> "*Vi synes ikke, at det er fair, at man den ene dag siger: >>Goddag, vi kommer fra politiet. Må vi se din video, for vi leder efter en terrorist.<< Og den næste dag siger: >>Nu har vi set din video igennem, og vi kan se, at dit kamera optager ulovligt. Nu får du en bøde.<< Så det har vi ikke gjort noget ved, siger chefpolitiinspektør hos Københavns Politi, Jørgen Bergen Skov.*" *(Albæk 2016)*

Det kan siges at være problematisk, at myndighederne tillader et misbrug af

overvågningskameraerne, fordi det udgør et effektivt værktøj i opklaringsarbejdet. Man kunne således frygte, at det samme ville gøre sig gældende på andre sikkerhedsmæssige områder, herunder logningsbekendtgørelsen. Her kunne man forestille sig, at myndighederne kunne være tilbøjelige til, at lave lignende undtagelser overfor fx teleselskaberne, hvis reglerne omkring hvordan der skal logges ikke blev overholdt.

En undersøgelse foretaget af YouGov, for Berlingske Tidende og MetroXpress viser at hele 60 procent af danskerne ønsker mere overvågning i Danmark i kampen mod terrorisme, mens der kun er 15 procent, som er uenige i at tallet bør øges (Svan 2017). Ud fra denne undersøgelse kan det siges, at der er en positiv indstilling til videoovervågning.

Ligeledes siger forsker Thomas Moeslund, I et interview med DR P1:

"*Hvis man spørger folk, om de er generet af de kameraer, som er sat op i metroen i København og andre steder, får man en omvendt reaktion. Folk føler sig mere trygge. I stedet for "Big Brother is watching you" som i George Orwells berømte roman "1984", så taler man nu om "Big Mother is taking care of you" (Nielsen 2017)*

Spørger man Peter Lauritsen siger han følgende:

"*Det er ret konsistent, at siden man begyndte at lave meningsmålingerne på overvågning, at folk er rimelig positive over for det. [...] jeg tror ræsonnementet er "jamen, hvis overvågning kan gøre noget godt for nogle, [...] så det fint med mig"*" *(Lauritsen 2017:2:06-2:42).*

Dette tyder jo på, at danskerne er relativt begejstrede for videoovervågning. Dog er de ikke lige så begejstrede for logning.

Tilbage i juni 2013 blev der ligeledes lavet en undersøgelse af YouGov, hvor det viste sig, at 44 procent synes det er i orden, hvis den danske efterretningstjeneste, PET, skaffer sig adgang til danskernes oplysninger. Dog synes 43 procent, at det ikke er i orden. (Dam 2013)

Birgitte Kofod Olsen, formand for Rådet for Digital Sikkerhed, udtaler til MetroXpress, at:

"*Det tyder jo på, at danskerne ikke rigtig bekymre sig om hvad deres oplysninger bliver brugt til, og hvem der har indsigt i dem*"(Dam 2013).
Ligeledes spørger hun: "*Det er en hjørnesten i et demokratisk samfund, at man kan opføre sig og sige og gøre som man vil uden at staten kigger med. Er den hjørnesten ved at smuldre?*"(Dam 2013).

Herudfra kan man se, at formanden for Rådet for Digital Sikkerhed, Birgitte Olsen, har stor bekymring for samfundet, samt at det kan tyde på, at den positive indstilling er grundet

manglende information på området, og en negligering af hvad det betyder for den enkelte.

Lauritsen siger også, at i mange situationer er folk:

> "*[i] en vis udstrækning ubekymret eller i hvert fald ikke tilstrækkeligt bekymrede, til at de vil lade være med at bruge Facebook eller kryptere deres sms'er. Der tror jeg folk har en mere ubekymret attitude, end når man læser mediehistorier hvor eksperter udtaler sig - så er de tit meget bekymrede. Der er så en diskrepans med når man ser bekymringen ikke er sivet ned til hvordan folk så agerer.*" *(Lauritsen 2017:5:42-6:15)*

Som Lauritsen siger, så mener han, at der er en uoverensstemmelse mellem folket og eksperterne, hvor eksperterne ofte er meget bekymrede, mens det samme ikke kan ses hos befolkningen. Dette kan også ses i forbindelse med spørgsmålet om, hvorvidt det er i orden, at PET skaffer adgang til private oplysninger om danskerne (Dam 2013). Danskernes indstilling til digital overvågning er egentlig positiv. Et svar på dette kan måske relateres til Lauritsens udtalelse, om hvordan holdningen til overvågning kan være:"*"jamen, hvis overvågning kan gøre noget godt for nogle, [...] så det fint med mig"*" (Lauritsen 2017:2:06-2:42)

Diskussionen vedrørende hvorvidt "en af de demokratiske hjørnesten er ved at smuldre", kan netop forklare den forskel i danskernes holdning til videoovervågning og digital overvågning. Fordi at videoovervågning foregår i det offentlige rum, så vil man formode at mange er positivt indstillede overfor den positive effekt, det f.eks. kan have i forbindelse med at opklare et mord.

Dog kan den mindre grad af optimisme omkring digital overvågning muligvis forklares ved, at det omfatter en registrering af private data. Mens man mere eller mindre tilpasser sig visse normer når man træder ud i det offentlige rum, vil man i større grad kunne være sig selv når man sidder i sit eget hjem, og er på sin computer - eller når man kommunikerer med en bekendt igennem en telefon. Derfor kan denne ret til privatliv måske vægtes højere af dele af befolkningen, end deres vilje til at lade politiet få et værktøj til opklaring af kriminelle hændelser, er.

For imens at vi sagtens kan forstå argumentet for at forhindring af alvorlig kriminalitet kræver en tilpasning til de "veje" kriminaliteten foregår på, mener vi også at det er vigtigt at tage højde for, at en af de væsentlige værdier i demokratiske samfund er retten til privatliv. Derfor mener vi, at det er væsentligt at forholde sig til spørgsmålet om, hvorvidt et tiltag som dette simpelthen går for langt og så at sige gnaver ved demokratiske værdier - hvilket Bonnichsen også udtaler sig om:

"[O]g netop det, som er det stærkeste redskab i forhold til terroren, det er demokratiet. Det er det stærkeste våben vi har - hvorfor så medvirke til at underminere nogle af rettigheder vi har i forhold til vores grundlov, det er mig ubegribeligt[...]" (Bonnichsen 2017:50:40-51:20)

Delkonklusion 3

Ud fra tryghedsfondens tryghedsmålinger, har vi identificeret en række bekymringer som en overvægt af danskere synes at have. Vi kan således se, at en række velfærdsproblematikker, herunder om der vil være penge til de ældre i fremtiden, er noget der bekymrer en stor del af danskerne. Samtidig kan vi også konkludere, at den statistiske sandsynlighed for, at Danmark bliver ramt af et terrorangreb er relativt lav. Dette stemmer fint overens med undersøgelsen som viser, at danskernes bekymring for terror ligger på en 19. plads ud af 21.
Vi kan konkludere, at en stor del af bekymringerne er en række globale problemstillinger, hvoraf flere af dem kan betragtes som langvarige problemer. Der kan derfor argumenteres for, at flere af problemstillingerne ikke er noget som fylder i dagligdagen, hvormed der ikke kan siges at eksistere en flydende frygt, eftersom "flydende" refererer til noget der i konstant foranderlighed (Jacobsen 2013:482). Samtidig kan disse langvarige problemstillinger også være et udtryk for, at danskerne bruger meget tid på, at bekymre sig om fremtidens samfund, hvormed der kan argumenteres for, at der netop eksisterer en flydende frygt. Ligeledes er der en lang række problemstillinger der har en mere kortsigtet karakter, hvormed der igen kan argumenteres for at der er en flydende frygt og usikkerhed der fylder i hverdagen. Eftersom de problemstillinger danskerne er mest bekymrede omkring, først bliver aktuelle i fremtiden og er problemstillinger, hvor der et mere reelt grundlag for bekymringen end en irrationel frygt, mener vi ikke at der kan siges at eksistere en flydende frygt i det danske samfund. Danskernes positive holdning til overvågning kan dog siges, at indikere at danskerne alligevel har en frygt i dagligdagen som de forsøger at sikre sig imod.

Frygtens politik

Lauritsen mener at der efter 2001, med angrebet på "Twin Towers", opstod en "hovedløs" stemning, hvor det gjaldt om at indføre lovgivninger, som eksempelvis terrorpakkerne. Disse tiltag har været svære at implementere, og han mener at der netop i tider efter terrorhandlinger er opstået et vindue for at gennemføre disse lovgivninger. Han kan godt forstå hvis politikerne har haft "drømmen" om at kunne opsamle alle disse spor som efterlades digitalt, da det har en enorm værdi for deres efterforskning (Lauritsen 2017:15:50-17:20).

Bonnichsen mener at der er tale om politisk opportunisme, da politikerne ligefrem står i kø med nye initiativer efter terrorangreb. Han kan godt forstå at der er en vis ivrighed, da man som politiker skal forsøge at fremstå handlekraftig og i stand til at håndtere disse situationer (Bonnichsen 2017:22:40-25:10).

Politikerne søger jo netop at blive genvalgt, hvilket kan give dem et incitament for at forsøge, at fremstå som de der har løsningerne, når vi konfronteres med noget så skrækkeligt som terror. Især i kølvandet på store terrorbegivenheder, hvor medierne og befolkningen er fokuseret på dette, kan det være svært at tale imod argumenterne for at øge sikkerheden.

Dette italesætter Bonnichsen ligeledes i interviewet, hvor han taler om hvordan man trækker terrorens/frygtens trumfkort, der i disse situationer altid synes vigtigere end at værne om den personlige frihed og vores demokratiske værdisæt (Bonnichsen 2017:25:38-26:32).
Bonnichsen kommenterer i denne forbindelse også, at han ikke mener der bliver lyttet nok til eksperter i disse processer. Dette italesætter Høilund ligeledes:

> *"I en presset situation opstår der på kort tid enighed mellem næsten alle de politiske partier om et hurtig indgreb, for der skal sendes et signal. Den offentlige debat er meget begrænset, og de høringssvar fra eksperter, som når frem inden for de meget korte høringsfrister, går upåtalt hen." (Høilund 2010:15).*

Frygten kan i disse situationer altså anses som værende et yderst effektivt instrument til at gennemføre tiltag der kan begrænse vores friheder, uden at de møder betydelig modstand.

Dette kan man argumentere for kan relateres til hvordan man kan se en stigning i befolkningens frygt for terror, kort efter en terrorhændelse (Andersen et.al. 2015:51). Dette kan ligeledes styrke argumentet om, at der kan være tale om politisk opportunisme, da disse tiltag hastes igennem, samtidig med befolkningens frygt er forhøjet.

Det antages i denne forbindelse, at befolkningen i denne periode vil være mere villige til at give afkald på en smule af deres frihedsrettigheder imod et løfte om øget sikkerhed.

Dette betegner Høilund som offervilje:

> *"Højt skattede værdier, som vi igennem en længere historisk periode har tilkæmpet os, forsvinder uden sværdslag. Dette fænomen kalder jeg offervilje. Altså det forhold, at noget (sikkerhed) er så vigtigt, at vi er villige til at ofre demokratiske goder for at opnå det."*
> *(Høilund 2010:24)*

Når dette gør sig gældende, bliver det derfor nemt for politikerne, at gennemføre disse tiltag uden de store protester. Ligeledes kan de tillade sig at se bort fra høringssvar og gode råd fra eksperter.

Effektiviteten af frygt som politisk redskab, har længe været kendt, men en af de mest prominente fortalere for dette i historien, findes i Niccolò Machiavelli, der i sit berømte værk *Fyrsten (Il Principe)* fra 1532, beskriver hvorledes en fyrste regerer mest effektivt, bl.a. ved brug af frygt. Det samme princip omtaler Høilund ligeledes i Frygtens ret: *"Machiavelli rådgiver sin fyrste til at herske, ikke ved at gøre det bedste for folket, men ved at holde det i en tilstand af frygt, simpelthen fordi det er mest effektivt."* (Høilund 2010:18)

Man kan ud fra dette problematisere hvad formålet med den første politik egentlig er. Man kan forestille sig at politikerne i denne forbindelse til tider sætter deres egen vinding og karriere over hvad der nødvendigvis er bedst for folket.

Bonnichsen nævner ligeledes Machiavelli i interviewet: *"Lige siden Machiavelli, har den der kan styre frygten i et samfund, har også magten i samfundet. Så der ligger altså også nogle politiske muligheder i at udnytte de her situationer."* (Bonnichsen 2017:24:42-24:53)

Politikernes agenda er selvfølgelig noget man kun kan gisne om, da det er svært at vide hvad der ligger til grund for deres beslutninger. Men når beslutningerne kan siges at have konsekvenser for alle borgeres rettigheder, mener vi derfor der bør lyttes nøje til ekspertudsagn. Ligesom frygt kan siges at kunne relateres til magt, som i eksemplet med Machiavelli, så kan magt ligeledes udtrykkes i den sociale kontrol, som disciplinære systemer, som fx panoptikonet, kan siges at medføre. Vi vil derfor i det næste afsnit, undersøge om der i forbindelse med logning kan siges at være en præventiv effekt eller selvdisciplinering, der udmønter sig i en form for socialisering.

Præventiv effekt?

Det kan diskuteres, hvorvidt tiltag som disse har en præventiv effekt. Man kunne forestille sig at det faktum, at man overvåges i det digitale, bidrager til at nogle for eksempel har en mindre risiko for at lade sig radikalisere af ekstremister eller at foretage sig andre former for ulovlig aktivitet på nettet. Dette kan diskuteres frem og tilbage - en præventiv effekt kan sågar også være svær at måle da prævention jo netop betyder, at der ikke er forekommet nogen hændelse. I en sådan diskussion vedrørende den præventive effekt af digital overvågning, kan der dog drages enkelte paralleller til teorien om panoptikonet. Det er også vigtigt at forholde sig til, hvorvidt et sådant tiltag kan siges at få de som benytter internettet, til at ændre deres adfærd, bevidst eller ubevidst, når de begår sig i den digitale verden. Hvis man formoder at de fleste, er bevidste om sessionslogningen kan man overveje, hvorvidt at den vil medføre en ændret adfærd hos den helt almindelige borger. Disse kunne frygte at havne i myndighedernes søgelys hvis de søger på ting som "hvordan en bombe laves". Eksempelvis i forbindelse med et skoleprojekt eller lignende. Dette problematiserer Bonnichsen også, hvor han mener at indskrænkningen af ens frihedsrettigheder allerede sker, når man begynder at udøve "selvcensur" (Bonnichsen 2017:12:50-13:40).

Modsat kan man også argumentere for de positive effekter som en sådan overvågning vil have. Lauritsen mener, at der altid foregår selvcensur hvilket han også kalder socialisering - netop igennem en normal forståelse af, at der er andre som er med til at definere hvad er i orden og ikke er i orden. Disse forståelser er med til at indrette en som person. Dette gælder blandt andet i det offentlige rum, hvor mange vil tilpasse sig at de skal ud og være "præsentable". Derfor mener han at der i debatten vedrørende selvcensur, også skal huskes på, at på trods af at overvågning er med til at regulere adfærd, så mener han at det skal være sådan i de fleste tilfælde, da han netop udtrykker at det ikke er normalt, at alle kan opføre sig præcist som de ønsker sig. Han fremlægger forskellige tilfælde hvor en sådan selvcensur netop kan være uhensigtsmæssig - hvis man for eksempel begrænser sig selv i at ytre sig om, hvordan man har det på arbejdspladsen af frygt for at kunne blive "straffet" for sin ytring (Lauritsen 2017:26:40-30:10).

Vi forestiller os at det, hvis den almene borger er bevidst om tiltaget, vil være nyttigt i mange tilfælde. Man kunne i denne sammenhæng eksempelvis forestille sig at en pædofil, vil afholde sig fra at skrive til mindre piger og drenge over diverse chat-sider. Hvis den pædofile var bevidst om, at et tiltag som dette var trådt i kraft, ville man mene at frygten for at komme i fængsel overstiger den "trang" de kan have til at tage kontakt til mindreårige - hvorfor tiltaget

i sådanne sammenhænge ville være gavnligt for samfundet. Derudover, hvis man antager den pædofile ikke er bevidst om logningen, må logningen siges at kunne have en værdi i opklaringen af sagen for myndighederne - dog først når den kriminelle handling er sket. Næste problematik ligger i, hvorvidt at de potentielt kriminelle vil have mulighed for at omgå det faktum, at man efterlader spor på internettet. De som sætter sig ind i det, vil kunne benytte sig af forskellige værktøjer til at sløre ens spor på internettet. Ingeniørforeningen IDA har foretaget analysen *"Sessionslogning - En undersøgelse blandt teleeksperter" (IDA 2016)* som er en undersøgelse, hvor ingeniørforeningen har spurgt en række fagfolk om deres holdninger til forskellige punkter vedrørende sessionslogningen. Her svarer hele 87 %, at de er delvist eller helt enige i, at det vil være let for IT-kyndige at undgå at blive logget. Hvis disse fagfolks formodninger er korrekte, kan man altså i højere grad argumentere for, at det primært vil være almindelige borgere som bliver ramt af tiltag som disse - baseret på en formodning om, at organiserede kriminelle vil gå langt for at skjule deres aktiviteter. Det vil måske i større omfang være mindre kriminelle, som ikke slører deres digitale færden, der bliver fanget af disse tiltag - da man til en vis grad må formode at organiserede kriminelle netop vil tage visse forbehold for at undgå at blive fanget af ordensmagten.
Ved et tiltag som sessionslogningen kan man derimod også argumentere for, at den almene borger vil udøve selvcensur. Det skal bemærkes, at dette kun kan gøre sig gældende, hvis den almene borger netop er bevidst om logningen. Gør dette sig gældende, kan det være problematisk for den åbne debat, hvis det resulterer i at man afholder sig fra at ytre sin holdning. Dog kan man argumentere for at dette i visse tilfælde vil være ønskværdigt. I vores samfund vil der selvfølgelig ikke ses mildt på, hvis en person ligefrem støtter organisationer som har en vis relevans til terror, men Høilund kommer med følgende eksempel som illustrerer, hvordan man skal passe på med sine ytringer:

> *"Hvis jeg siger, at jeg nærer stor sympati for Hamas eller Hizbollahs sociale arbejde, er jeg temmelig sikker på, at det ikke er strafbart. Hvis jeg derimod siger >>Desværre blev flere civile dræbt under NN's angreb i går i byen XX, men det kan ikke undgås i denne frihedskamp<<, er det formentligt strafbart. Her er tale om nuancer, hvor ingen reelt kan føle sig trygge, hvis man engagerer sig politisk i personer eller grupper, der bliver betragtet som terrorister eller terrorrelaterede." (Høilund 2010:33)*

I forbindelse med ovenstående citat kan det problematiseres, hvorvidt den enkelte borgers muligheder for at ytre sig frit, bliver begrænset. Når en sådan mulighed for at ytre sig begrænses, kan man argumentere for, at ens muligheder for selvudfoldelse også begrænses - hvilket vi vil mene, er problematisk. På den anden side af dette argument kan man drøfte,

hvorvidt et sådant tiltag er nødvendigt i forsøget på at beskytte regeringen såvel som borgerne fra en overhængende fare eller trussel. En af de centrale problematikker i vurderingen af om der kan være tale om en præventiv effekt som ved panoptikonet, er at panoptikonet altid er synligt for de der bliver overvåget, hvorimod logningen forudsætter at individet er bevidst om at logningen finder sted. Dette kan derved problematisere denne teoris anvendelighed i denne sammenhæng, da det muligvis ikke er alle borgere der har været bekendt med at der er blevet ført datalogning. At man i denne forbindelse benytter relativt tekniske betegnelser som, sessionslogning, kan medføre at færre mennesker får kendskab til hvad det reelt dækker over.

Delkonklusion 4

Vi ser en tendens til at implementeringen af sikkerhedsmæssige tiltag ofte gennemføres i kølvandet på terrorangreb. Dette kan defineres som værende et udtryk for politisk opportunisme, hvor politikerne forsøger at fremstå handlekraftige og love sikkerhed til borgerne. I forbindelse med gennemførelsen af disse tiltag, bliver der sjældent taget højde for holdninger fremsat af eksperter, hvormed man kan driste sig til, at sige at de ikke altid tager de mest rationelle beslutninger. Det har således nogle konsekvenser for både individet og samfundet. Man kan blandt andet argumentere for, at logningsbekendtgørelsen har en præventiv effekt, eftersom borgerne, i tilfælde af at de ved at de bliver overvåget, kan udøve en selvdisciplinering og tilmed selvcensur. Dette kan dog i visse tilfælde være positivt som fremhævet af Lauritsen, der kalder dette for socialisering og det kan således sikre at folks adfærd stemmer overens med samfundets normer. På trods af at denne kan være positiv i mange tilfælde, mener vi ikke at en sådan logning er hensigtsmæssig i et demokrati, hvor frihed og retten til privatliv vurderes højt. Dog mener vi ikke, at vi har belæg nok for at drage en konklusion om, at en sådan selvdisciplinering finder sted som følge af datalogningen, da dette ville forudsætte at størstedelen af befolkningen var bevidste om at deres data bliver registreret.
Vi kunne her med fordel have undersøgt befolkningens kendskab til disse tiltag.
Vi mener at udviklingen i disse sikkerhedsmæssige tiltag gør at vi bevæger os væk fra et samfund baseret på tillid og imod et samfund der i højere grad er baseret på mistillid.

Et tolkningsspørgsmål

Der kan siges at være en etisk problematik i forbindelse med overvågning, og hvor omfattende denne bør være. Et af problemerne er blandt andet graden af tolkning som der bliver lagt op til i terrorpakkerne. Et eksempel på, hvor loven lægger op til tolkning kunne være paragraf 791b under terrorpakke 1. Heri bestemmes det at der kan aflæses: *"[i]kke offentligt tilgængelige oplysninger i et informationssystem ved hjælp af programmer eller andet udstyr (dataaflæsning)…"* (Lov nr. 378 af 6. juni 2002, *§*791b). Herefter nævnes der grundene til en sådan aflæsning, hvor punkt 1 nævner, hvordan der skal være bestemte grunde til at antage, at informationssystemet anvendes af en mistænkt eller punkt 2, hvori det nævnes at *"indgrebet må antages at være af afgørende betydning for efterforskningen"* (Lov nr. 378 af 6. juni 2002, *§*791b). Igen ligger bestemmelserne op til antagelser, hvormed bedømmelsen af lovens omfang endnu engang bliver et tolkningsspørgsmål.

Dette mener Bonnichsen også er et af de væsentlige problemer i forbindelse med logning af teletrafik. Han nævner således hvordan tolkning altid har en problematisk karakter: *"[d]er sidder nogen bagved som skal tolke de her informationer, og tolkning er altid problematisk"* (Bonnichsen 2017:10.35-10.42). Han nævner således et eksempel med, hvordan man kan give den mest ærlige mand til opgave at skrive 6 linjer på et stykke papir, hvorefter han pointerer at man altid kan finde noget negativt at tolke ud fra de linjer (Bonnichsen 2017:10.43-11.09). Hermed kan der argumenteres for at tolkning har forbindelse til etik, da man kan vælge at tolke et givent udsagn eller en given lovændring på bestemte måder alt efter, hvilke perspektiver man har på sagen.

Høilund omtaler ligeledes denne problemstilling, hvor han beskriver hvordan terrorpakke 1, er formuleret således at sympatitilkendegivelser af terrororganisationer ikke er strafbare, mens påskønnelse og anerkendelse derimod kan straffes. Denne indretning af loven gør det dermed til et tolkningsspørgsmål hvilket Høilund nævner med ordene: *"I sidste ende kan det komme til at handle om en fortolkning af en udtalelse, som reelt kan falde ud til domfældelse eller frifindelse"* (Høilund 2010:33).

Et andet eksempel på at en del af indholdet i terrorpakke 1, er et tolkningsspørgsmål ses i forbindelse med paragraf 114 (Lov nr. 378 af 6. juni 2002, *§*114). Her beskriver Høilund således hvordan begrebet terrorisme kommer til at stå uklart, da en lang række andre forbrydelser, ifølge terrorpakken, også kan klassificeres som terror (Høilund 2010:67). Som reaktion på at denne lange række af forbrydelser kan klassificeres som terror kan der dermed argumenteres for, at det bliver et tolkningsspørgsmål for myndighederne at bestemme, hvilke sager der skal

behandles som terrorisme. I forbindelse med dette skal man dog huske på at det problematiske kan ligge i, hvornår en bestemt kan mistænkes for handlingerne. Ved domfældelse mener Bonnichsen dog, at vores retssystem er sat op således, at der altid sikres en retfærdig rettergang ved en konkret tiltale og han har således stor tiltro til det danske retssystem (Bonnichsen 2017:31.30-31.55). Denne holdning kan der yderligere argumenteres for, ud fra det faktum, at der skal konkrete beviser til, for at en tiltalt kan dømmes for en bestemt overtrædelse af loven.

Nationens sikkerhed i forhold til Den europæiske menneskerettighedskonvention

I forbindelse med den kritik der har været af logningen, har et af de væsentlige argumenter været, at disse registreringer af data, er et indgreb i retten til privatliv. Denne kritik opstod som følge af den tidligere omtalte EU dom, som besluttede at logningen netop bryder med retten til privatliv.
Herunder vil det undersøges, hvorvidt netop disse tiltag er velbegrundede hvis man undersøger EU's konventionelle menneskerettigheder nærmere, samt hvorvidt der kan være tale om en såkaldt undtagelse. (Council of Europe 2010).
Artikel 8 vedrørende ret til respekt for privatliv og familieliv i denne, siger netop følgende:

> *"1. Enhver har ret til respekt for sit privatliv og familieliv, sit hjem og sin korrespondance. 2. Ingen offentlig myndighed kan gøre indgreb i udøvelsen af denne ret, undtagen for så vidt det sker i overensstemmelse med loven og er nødvendigt i et demokratisk samfund af hensyn til den nationale sikkerhed, den offentlige tryghed eller landets økonomiske velfærd, for at forebygge uro eller forbrydelse, for at beskytte sundheden eller sædeligheden eller for at beskytte andres ret og frihed." (Council of Europe 2010:10)*

Ud fra dette citat kan man altså argumentere for og imod visse elementer af tiltag som sessionslogningen. Jævnfør tidligere afsnit omkring trusselsniveauet i Danmark fremgår det, at CTA's vurdering af truslen er på niveau 4 ud af 5. Betragter man dette som værende en trussel mod den nationale sikkerhed, eller en forstyrrelse af den offentlige tryghed, kan man sige at politikerne har et sagligt grundlag for at indføre disse tiltag. En vurdering af hvorvidt nationens sikkerhed er i fare, kan dog også belyses ud fra konkrete terrorhændelser. I Danmark har vi set et terrorangreb de seneste år - tilfældet ved Krudttønden i København. Derfor kan kritikken af en sådan vurdering gå på, hvorvidt man undersøger skete terrorhændelser, eller om man ser på en eventuel trussel for fremtidige terrorangreb. På den anden side er det nemt at postulere, at få ofre bør medføre et lavere trusselsniveau, men man

må formode at de fagfolk som er i CTA, har belæg for at bestemme truslen som værende alvorlig på 4. niveau.
Hvis et indgreb i privatlivet skal retfærdiggøres, skal det altså gøres med udgangspunkt i en af de undtagelser, nævnt i artikel 8, stk. 2. (Council of Europe 2010:10)
Det kan dog siges at være problematisk, hvis belægget for en sådan undtagelse, alene hviler på en vurdering. I så fald risikerer undtagelsen at blive en konstant tilstand, hvis man fortsat vurderer at samfundet er truet. Her kan der refereres til det, Høilund kalder en *"permanent undtagelsestilstand"* (Høilund 2010:101).
Der kan derfor rejses en diskussion om, hvorvidt belægget for en sådan undtagelse kan retfærdiggøres, men det er måske netop i vurderingen af truslen, at der mangler en del gennemsigtighed i, hvad der ligger til grund for vurderingen.
På trods af at en fare mod landet, i dette tilfælde befolkningens tryghed, ikke synes at være en af de mest benyttede argumenter fra de som taler for tiltaget, ses denne argumentation dog i tidligere nævnte samrådsmøde den 2. marts 2017. Her udtaler Søren Pape følgende som svar på, om logningen skal stoppes øjeblikkeligt:

> *"Jeg stopper ingenting, med mindre et flertal i Folketinget tvinger mig til det. Det her det handler om danskernes sikkerhed og tryghed. Og ja, der er faldet en dom og så må vi rette os ind efter den. Men vi skal jo lige vide, hvordan et nyt system skal se ud, før vi kan rette os ind efter det. At forestille sig at vi så skulle sige, indtil vi har et nyt regelsæt, så skulle vi droppe logning - med de konsekvenser det vil have. Det synes jeg, til gengæld er meget vidtgående. Meget, meget vidtgående." (Folketinget 2017a:12:31:20-12:31:55)*

Søren Pape nævner ikke direkte den europæiske menneskerettighedskonvention. Men i og med at han nævner at telelogningen som værende nødvendig for at opretholde borgernes sikkerhed og tryghed, kan man driste sig til, at drage paralleller til, at dette er en af undtagelserne i den europæiske menneskerettighedskonventions, jf. artikel 8 angående retten til privatliv (Council of Europe 2010:10).
Dette ser vi som et meget stærkt argument, da en varetagelse af danskernes sikkerhed og tryghed selvfølgelig er vigtig. Problematikken ligger dog i den føromtalte "undtagelsestilstand". For vi kan jo umiddelbart ikke konstant være i en undtagelsestilstand, hvor det er nødvendigt at have et sådant tiltag for at kunne bekæmpe kriminalitet.
Dette går hånd i hånd med tidligere nævnte argument fra Søren Pape, om at logningen er et vigtigt redskab for politiet og PET. Da disse myndigheder jo netop eksisterer for at beskytte det danske samfund, kan man sige, at indgrebet i privatlivet rent faktisk har et vist ræsonnement her. Dog skal det bemærkes, at en sådan undtagelse for at kunne lave indgreb i

privatlivet, skal være på baggrund af en vurdering af, at der er en "unormal" fare. "Normal" kriminalitet vil vi ikke mene danner belæg for et indgreb i privatlivet.

Konklusion

I demokratiet vægter vi frihed og retten til privatliv højt. Når staten går ind og foretager en overvågning i det digitale, virker det måske ikke lige så alvorligt, som det kan betragtes. Der kan dog drages paralleller mellem det faktum at man overvåges i sine aktiviteter digitalt, som hvis man var under fysisk overvågning konstant. Når en aktivitet logges, kan det altså svare til, at man har en opsynsmand til at følge en rundt i ens dagligdag - også indenfor husets fire vægge. Er dette et udtryk for den personlige frihed, vi som demokratiske borgere vægter så højt? Man kan selvfølgelig problematisere dette ud fra, at der ikke sidder en "big brother" der ustandseligt følger med i alle dine aktiviteter og afrapporterer alt til myndighederne, men alt registreres, og borgeren har intet kendskab til hvorvidt disse informationer bliver anvendt af myndighederne eller ej. Det kan medføre at borgerne føler sig konstant overvåget, uanset om overvågningen finder sted. Dette er således også en del af EU-domstolens belæg for at erklære direktivet ugyldigt:

> "[*t]he fact that data are retained and subsequently used without the subscriber or registered user being informed is likely to generate in the persons concerned a feeling that their private lives are the subject of constant surveillance." (Curia 2014)*

En sådan overvågning trænger ind i privatsfæren og kan i værste fald føre til en selvcensur der bringer tanke- og ytringsfriheden i fare. Netop tanke- og ytringsfriheden er essentiel for vores demokrati, da et demokrati bygger på medbestemmelse, hvorfor en begrænsning af disse friheder, selvsagt er indskrænkende for demokratiet.
Et problem i forhold til de behandlede sikkerhedsmæssige tiltag er, at dele af lovgivningerne lægger op til et tolkningsspørgsmål. Meget af indholdet i både terrorpakkerne og logningsbekendtgørelsen er således vagt formuleret, hvormed det ofte bliver op til politiet at tolke på lovgivningen. Dette anser Bonnichsen blandt andet for værende problematisk, da det i princippet kun burde være domstolene der har mulighed for at tolke.

Et andet fundamentalt retsprincip der brydes med, er som sagt princippet om, at man er uskyldig indtil modsatte er bevist. Med indførelsen af universelle logninger, kan man argumentere for at hele befolkningen mistænkeliggøres, hvormed dette princip undermineres. Hvis vi ønsker et frit samfund, bør en sådan registrering udelukkende ske i forbindelse med

en konkret mistanke. Vi mener ikke der bør gøres op med dette princip, selvom det muligvis kan have konsekvenser i forhold til opklaringen af kriminalitet. Det er derfor problematisk for vores demokrati, at den danske regering ikke vælger at følge EU-dommene, men i stedet vælger at fortsætte logningen.

Vi har ikke fundet tilstrækkeligt belæg for at frygten kan siges at være blevet flydende i det danske samfund. Danskernes bekymring for terror må ligeledes siges at være begrænset, da der er mange andre problemstillinger der bekymrer os i langt højere grad.

Der har ligeledes ikke været særligt mange tilfælde af terror på dansk jord. Vi mener derfor ikke man med rette kan retfærdiggøre logningen ud fra hverken terrorens omfang, eller befolkningens bekymring over terror.

I et demokrati bør lovgivningen afspejle befolkningens vilje. Hvis en lovgivning begynder at vandre og bliver anvendt til andre formål, end oprindeligt tiltænkt, kan der dermed herske tvivl om hvorvidt det stadig afspejler befolkningens vilje.

I denne forbindelse er det også bekymrende, at der ikke lyttes til eksperter, samt at befolkningen i høj grad accepterer at deres rettigheder bliver begrænset.

Derfor kan man stille sig selv spørgsmålet om, hvorvidt en sådan accept skaber en udvikling som tillader at fremtidige forslag, som yderligere indskrænker vores rettigheder, kan finde sted.

Den ultimative sikkerhed er en utopi, der aldrig kan garanteres. Vi bør derfor altid afveje hvad vi giver afkald på, når vi efterspørger mere sikkerhed. Her bør der derfor være mere gennemsigtighed i debatten omkring overvågning, hvormed befolkningen opnår et bedre belæg for at vurdere omfanget af overvågningen.

Er politikernes svar på terror altid mindre frihed og mere sikkerhed, kan det i sidste ende lede til at terroristerne fuldfører deres mission - netop at styrte demokratiet og vores frie samfund.

Trumfer frygten rationaliteten, når vi afvejer sikkerhed over for frihed, vil vi underminere vores demokrati skridt for skridt. Dette illustreres fint med den kendte analog som Bonnichsen referer til i interviewet:

Hvis man smider en frø i kogende vand, så vil varme chokket få den til at springe ud igen. Varmer man derimod vandet op langsomt indtil det koger, opdager den intet og dør. (Bonnichsen 2017:27:03-27:38)

Perspektivering

Vi gennemgår netop nu en turbulent tid rent politisk i store dele af Europa, hvor man ser mange tendenser i Europa mod en højredrejning, hvor protektionistiske og nationalistiske partier, der ofte er fortalere for en prioritering af sikkerhed over frihed, vinder frem.

Der er derfor ingen garanti for hvordan det politiske klima udvikler sig de næste 10 eller 20 år. Donald Trump kan siges at repræsentere samme tendens. Bauman fortæller således i et interview med Al-Jazeera, hvordan Donald Trump har formået at udnytte frygten som politisk redskab i sin præsidentvalgkamp. Bauman omtaler hvordan menneskeheden i generationer generelt har bevæget sig i retning af mere frihed. Men vi har betalt prisen for det, nemlig en byttehandel hvor frihed bliver solgt for sikkerhed (Al-Jazeera 2016). Sikkerhed efterspørges i høj grad hos befolkningen der er påvirket af en konstant usikkerhed. Han nævner hvordan vi lever i en tilstand af *"continuous uncertainty, which makes us afraid"* (Al-Jazeera 2016).

Det er ifølge Bauman blevet effektivt for populistiske politikere at tage ansvar for sikkerhed, og deraf sikre opbakning. Her kan Trump eksempelvis nævnes som en mand der har tilbudt netop dette. En af årsagerne er ifølge Bauman blandt andet, at mange unge har levet i tider med mange friheder, hvormed mange måske har glemt tidligere totalitære styrer med såkaldt stærke mænd (Al-Jazeera 2016).

Mange af disse partier og personer vægter sikkerheden højere end friheden. Finder vi ikke løsninger på eksempelvis flygtningekrisen mv. kan man derfor risikere at denne udvikling fortsætter. Hvis dette er tilfældet kan man frygte, at autoritære regimer igen vinder frem.

Vi ser allerede tendenser til dette flere steder i Europa, som fx Viktor Orban der har taget Ungarn i en betydeligt mere autoritær retning, for hvilket målsætningen er et såkaldt "illiberalt demokrati", hvor der blandt journalister synes at være en tendens til selvcensur af frygt for at blive fyret (Marton 2014).
Man kan således forestille sig at datalogning i et autoritært eller totalitært styre kunne have et utal af negative konsekvenser. Man behøver blot forestille sig hvordan det kunne bruges, til at forfølge minoriteter på baggrund af deres internet aktivitet.

Her kan der fx perspektiveres til den forfølgelse der sker af homoseksuelle i Tjetjenien, hvor der oprettes kz-lejre hvor homoseksuelle bliver tortureret (Holm 2017). Her kunne man fx benytte tele- og internet overvågning til, at udpege og lokalisere homoseksuelle mv.
Dette er selvfølgelig skræk eksempler, men ved implementeringen af et så omfattende

registrering apparat, bør man have for tanke hvad det værst tænkelige scenarie potentielt kan være. Det er i denne forbindelse relevant at spørge sig selv *"Ville jeg være villig til at overlade den her lovgivning til min værste fjende."* (Bonnichsen 2017:46:57-47:04).

Vi mener altså at vores projekt kan sige noget overordnet om, hvordan sådanne registreringsværktøjer i yderste tilfælde har potentialet til at blive misbrugt, således at alvorlige overgreb mod befolkningen kan begås.

Litteraturliste:

Bøger:

- Bauman, Z. & Lyon, D. (2013), *Liquid Surveillance: A Conversation,* Polity Press, Cambridgs,
- Bauman, Z. (2004), *Europe - An Unfinished Adventure,* Polity Press, Cambridge.
- Bauman, Z. (2006), Liquid Fear, Polity Press, Cambridge.
- Bentham, J. (2011) *Panoptikon - Magtens øje*, Forlaget Klim, Århus N.
- Foucault, M. (2008) *Overvågning og straf*, Det lille forlag, Frederiksberg.
- Høilund, P. (2010) *Frygtens ret*, Hans Reitzels Forlag, København.
- Jacobsen, M. (2013), Zygmunt Bauman, Andersen, H. & Kaspersen, L. B. (red.) *Klassisk og moderne samfundsteori*, Hans Reitzels Forlag, København, p. 482.
- Jæger, B. (2016), Mixed Methods, Kristensen, C. & Hussain, M. (red.) *Metoder i samfundsvidenskaberne,* Samfundslitteratur, Frederiksberg C.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015), *Interview: Det kvalitative forskninginterview som håndværk,* Hans Reitzels Forlag, København.
- Poulsen, B. (2016), Semistrukturerede interviews, Kristensen, C. & Hussain, M. (red.) *Metoder i samfundsvidenskaberne,* Samfundslitteratur, Frederiksberg C, p.75.
- Rasborg, K. (2013), Ulrich Beck, Andersen, H. & Kaspersen, L. B. (red.) *Klassisk og moderne samfundsteori*, Hans Reitzels Forlag, København, p. 491, 501 og 502.
- Triantafillou, P. (2016), Analyse af dokumenter og dokumentation, Kristensen, C. & Hussain, M. (red.) *Metoder i samfundsvidenskaberne,* Samfundslitteratur, Frederiksberg C, p.128.

Interview:

- Hans Jørgen Bonnichsen, 2017, 53:15 minutter.
- Peter Lauritsen, 2017, 34:15 minutter.

Internetartikler:

- Albæk, M. (2016), 75 procent af kameraer brugt i terrorsagen overvågede ulovligt, *DR.dk Nyheder*, http://www.dr.dk/nyheder/indland/75-procent-af-kameraer-brugt-i-terrorsagen-overvaagede-ulovligt [23-05-2017]
- Astrup, S. (2015), http://politiken.dk/udland/art5601313/Terrorangrebet-mod-de-olympiske-lege-i-M%C3%BCnchen-var-yderst-brutalt [17-05-2017].

- Bleeg, M. (2017), Ariana Grande vil afholde velgørenhedskoncert i manchester, *TV2.dk Nyhederne*, http://nyheder.tv2.dk/2017-05-26-ariana-grande-vil-afholde-velgoerenhedskoncert-i-manchester [26-05-2017].
- Breinstrup, T. (2014), Staten skruer ned for overvågningen af vores privatliv, *Berlingske*, https://www.b.dk/nationalt/jurister-staten-gaar-for-vidt-med-registrering-af-samtaler [06-05-2017].
- Breinstrup, T. (2017), Teleselskaber: Hvad skal vi gøre ved ulovlig dataindsamling, Pape?. *Berlingske Business*, http://www.business.dk/digital/teleselskaber-hvad-skal-vi-goere-ved-ulovlig-dataindsamling-pape [05-05-2017].
- Dam, P. (2013), 'I må gerne tjekke vores Facebook, PET', *MetroXpress*, https://www.mx.dk/nyheder/danmark/story/18766310 [23-05-2017].
- Domino, S. & Nielsen, J. (2016), Pind genopliver omstridt overvågning af danskernes færden. *Berlingske*, https://www.b.dk/politiko/pind-genopliver-omstridt-overvaagning-af-danskernes-faerden [04-05-2017].
- Bjørn-Hansen, S. (2015), 600.000 kameraer: Danskerne er de mest overvågede, *DR.dk Nyheder*, http://www.dr.dk/nyheder/indland/600000-kameraer-danskerne-er-de-mest-overvaagede [23-05-2017].
- DR.dk (2017), DR.dk, *Terrorisme*, http://www.dr.dk/nyheder/htm/baggrund/tema2001/Terrorisme%20og%20terrorister/146.htm [19-05-2017].
- Eriksen, T, Christina. (2017), Fem døde i London: Her blev Europa også remt af terror, *TV2.dk Nyhederne*, http://nyheder.tv2.dk/2017-03-23-fem-doede-i-london-her-blev-europa-ogsaa-ramt-af-terror [17-05-2017].
- Gjerding, S. (2012), Størstedelen af internet-logningen kan sløjfes, *Information*, https://www.information.dk/indland/2012/05/stoerstedelen-internet-logningen-kan-sloejfes [13-05-2017].
- Gjerding, S. (2014), Overvågning af danskernes internettrafik er eksploderet, *Information*, https://www.information.dk/indland/2014/03/overvaagning-danskernes-internettrafik-eksploderet [25-05-2017].
- Holm, L. (2017), Russisk medie: Tjetjenien opretter »kz-lejre for homoseksuelle«, *Berlingske*, https://www.b.dk/globalt/russisk-medie-tjetjenien-opretter-kz-lejre-for-homoseksuelle [28-05-2017].

- Jørgenssen, S. (2016), Overblik: 50 års dødelige terrorangreb i Europa - det var værre i 70'erne og 80'erne, *Jyllands-Posten* http://jyllands-posten.dk/international/europa/ECE8532329/overblik-50-aars-doedelige-terrorangreb-i-europa-det-var-vaerre-i-70erne-og-80erne/ [17-05-2017].
- Kildebogaard, J. (2013), Justitsministeriet modsiger sig selv: Sessionslogning viser ikke folks position, *Version 2*, https://www.version2.dk/artikel/justitsministeriet-modsiger-sig-selv-sessionslogning-viser-ikke-folks-position-52042 [09-05-2017].
- Lundström, E. (2016), Eks-chef for PET advarer mod sessionslogning: Brugerdata er en guldgrube, der skriger på at blive misbrugt, *Version 2*, https://www.version2.dk/artikel/eks-chef-pet-advarer-mod-sessionslogning-brugerdata-er-guldgrube-der-skriger-paa-blive [11-05-2017].
- Marton, K. (2014), Hungary's authoritarian descent, *New York Times*, https://docs.google.com/document/d/1yJZIj-g82TFVGO_pKtiJeW7Ct23B-cn7lMaEkD-rlWM/edit# [28-05-2017].
- Møllerhøj, J. (2016), Rigspolitiet: Her er fire eksempler på, at sessionslogning faktisk virker, *Version 2*, https://www.version2.dk/artikel/rigspolitiet-her-er-fire-eksempler-hvor-sessionslogning-har-fungeret-718735 [09-05-2017].
- Nielsen, C. (2017), Forsker til Brinkmann: Modstand mod overvågning er noget pjat, *DR.dk nyheder*, http://www.dr.dk/nyheder/viden/tech/forsker-til-brinkmann-modstand-mod-overvaagning-er-noget-pjat#!/ [23-05-2017].
- Olsen, T. (2014), Overblik Sådan forløb attentatforsøget mod Lars Hedegaard, *DR.DK* https://www.dr.dk/nyheder/indland/overblik-saadan-forloeb-attentatforsoeget-mod-lars-hedegaard [15-05-2017].
- Pedersen, L. N. (2014), Jurister: Staten går for vidt med registrering af samtaler. *Berlingske*, https://www.b.dk/nationalt/jurister-staten-gaar-for-vidt-med-registrering-af-samtaler [04-05-2017].
- Rasborg, K. (2002), Frygtsamfundet, *Politiken*, http://politiken.dk/debat/kroniken/art5666338/Frygtsamfundet [25/05/2017].
- Ritzau, (2016), Pind: Medier tager ikke trusler mod Danmark alvorligt, *Information*, https://www.information.dk/telegram/2016/02/pind-medier-tager-trusler-danmark-alvorligt [22-05-2017].
- Samson, J. (2016), ETA og den baskiske løsrivelse, *Faktalink*, https://faktalink.dk/titelliste/eta-og-den-baskiske-losrivelse [24-05-2017].

- Siggaard, M. (2013), Har du flyskræk: Se hvornår der er størst risiko for styrt, *Nordjyske*, https://nordjyske.dk/nyheder/har-du-flyskraek--se-hvornaar-der-er-stoerst-risiko-for-styrt/b795a37c-5dfa-4dd2-b2c4-bd62425d1528 [25/05/2017].
- Svan,M. (2017), 60 procent af danskerne vil have mere overvågning, *MetroXpress*, https://www.mx.dk/nyheder/danmark/story/16578198 [23-05-2017].
- Toft-Nielsen, V. (2015), Fynsk ekspert om terrorangreb: Risiko for lynnedslag er større, *Fyens*, http://www.fyens.dk/indland/Fynsk-ekspert-om-terrorangreb-Risiko-for-lynnedslag-er-stoerre/artikel/2661296 [25/05/2017].

Internetkilder:

- Al-Jazeera, (2016), Zygmunt Bauman: Behind the world's 'crisis of humanity', Al-Jazeera, http://www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2016/07/zygmunt-bauman-world-crisis-humanity-160722085342260.html [02-05-2017].
- Armstrong, M. (2016), Terrorist attack victims in Western Europe, *Statista* https://www.statista.com/chart/4554/terrorist-attack-victims-in-western-europe/ [17-05-2017].
- Council of Europe. (2010), *Den Europæiske Menneskerettighedskonvention*, European Court of Human Rights, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_DAN.pdf [17-05-2017].
- Cuira, Court of Justice of the European Union, (2014), *The Court of Justice declares the Data Retention Directive to be invalid*, https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-04/cp140054en.pdf [25-05-2017].
- Danmarks Statistik, (2017), *Folketal*, http://www.dst.dk/da/Statistik/emner/befolkning-og-valg/befolkning-og-befolkningsfremskrivning/folketal [23-05-2017].
- Den Europæiske Unions Tidende, (2006), EUROPA-PARLAMENTETS OG RÅDETS DIREKTIV 2006/24/EF, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:DA:PDF [25-05-2017].
- EUR-Lex, (2002), *Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2002/58/EF af 12. juli 2002 om behandling af personoplysninger og beskyttelse af privatlivets fred i den elektroniske kommunikationssektor (Direktiv om databeskyttelse inden for elektronisk*

kommunikation), http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/?uri=celex%3A32002L0058 [20-05-2017].

- Global Terrorism Database, (2017), https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?expanded=no&casualties_type=b&casualties_max=&start_yearonly=1970&end_yearonly=1973&dtp2=all&success=yes&country=603&ob=GTDID&od=desc&page=1&count=100#results-table (GTD 2017a). [17-05-2017].
- Global Terrorism Database, (2017), https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?expanded=no&casualties_type=b&casualties_max=&start_yearonly=1970&end_yearonly=2015&dtp2=all&success=yes&country=55&ob=GTDID&od=desc&page=1&count=100#results-table (GTD 2017b). [17-05-2017].
- IDA, (2016), *Sessionslogning – En undersøgelse blandt teleeksperter*, https://ida.dk/sites/default/files/sessionslogning_2016_ida_analysel_.pdf [20-05-2017].
- PET, (2015), *ÅRLIG REDEGØRELSE 2015*. 2015, https://www.pet.dk/Center%20for%20Terroranalyse/~/media/Aarsberetninger/PETsrsredegrelsefor2015versionaf6februar2017DOK2166934pdf.ashx [17-05-2017].
- Steen, L. (2016), S 801 endeligt svar, *Justitsministeriet*, http://www.ft.dk/samling/20151/spoergsmaal/s801/svar/1308785/1612257.pdf (Justitsministeriet 2016b). [12-05-2017].
- The World Bank, (2017), Population, total, *Verdensbanken* http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=DK-NO [23-05-2017].
- Europaudvalget, (2017), EU-note: EU-Domstolen bekræfter i ny dom, at generel logning af elek- tronisk kommunikation skal respektere retten til privatliv og beskyttelse af persondata, *Folketinget*, http://www.ft.dk/samling/20161/almdel/euu/eu-note/15/1711541/index.htm [19-05-2017]

Folketinget:

- Folketinget, (2016), *Baggrundsmateriale til samrådet med justitsministeren om sessionslogning*, http://www.ft.dk/samling/20151/almdel/reu/bilag/224/1611174.pdf [20-05-2017].

- Folketinget, (2017), *Åbent samråd i Retsudvalget om logning og dommen i Tele2-Watson sagen*, TV fra Folketinget, http://www.ft.dk/webtv/video/20161/reu/td.1380023.aspx?from=01-03-2017&to=17-05-2017&selectedMeetingType=&committee=-1&as=1#player (Folketinget 2017a). [07-05-2017].
- Folketinget, (2017), *REU, Alm. del samrådsspørgsmål AA*, http://www.ft.dk/samling/20161/almdel/REU/samspm/AA/index.htm (Folketinget 2017b). [09-05-2017].
- Folketinget, (2017), *REU, Alm. Del samrådsspørgsmål AB*, http://www.ft.dk/samling/20161/almdel/REU/samspm/AB/1708558/index.htm (Folketinget 2017c). [09-05-2017].

Justitsministeriet:

- Justitsministeriet, (2012), *Retsudvalget 2012-13 REU alm. del Bilag 125:* *Redegørelse om diverse spørgsmål vedrørende logningsreglerne*, http://www.ft.dk/samling/20121/almdel/reu/bilag/125/1**2007**65.pdf *[25-05-2017]*.
- Justitsministeriet, (2014), *Notat om betydningen af EU-Domstolens dom af 8. april 2014 i de forenede sager C-293/12 og C-594/12 (om logningsdirektivet) for de danske logningsregler*, http://justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2014/Notat%20om%20logningsdirektivet.pdf [27-05-2017].
- Justitsministeriet, (2016), *Ny og slankere model for logning skal styrke politiets efterforskning*, http://justitsministeriet.dk/nyt-og-presse/pressemeddelelser/2016/ny-og-slankere-model-logning-skal-styrke-politiets (Justitsministeriet 2016c) [07-05-2017].
- Justitsministeriet, (2016), REU Alm.del endeligt svar på spørgsmål 325, *Justitsministeriet*, http://www.ft.dk/samling/20151/almdel/reu/spm/325/svar/1308760/1612228.pdf (Justitsministeriet 2016a). [05-05-2017].
- Justitsministeriet, (2017), *Terrorbekæmpelse*, http://www.justitsministeriet.dk/arbejdsomraader/politi-og-straf/terrorbekaempelse [07/05/2017].

- Justitsministeriet. (2016), REU Alm.del endeligt svar på spørgsmål 423, *Justitsministeriet*, http://www.ft.dk/samling/20151/almdel/reu/spm/423/svar/1317255/1622290.pdf (Justitsministeriet 2016b). [05-05-2017].

PET & CTA's Vurdering af Terrortruslen mod Danmark:

- PET & CTA, (2009), *Vurdering af terrortruslen mod Danmark,* 31. marts 2009, https://www.pet.dk/Nyheder/2009/~/media/VTD%20NTV/VTD31marts2009UKL.ashx [26-05-2017].
- PET & CTA, (2010), *Vurdering af terrortruslen mod Danmark,* 23. november 2010,*https://www.pet.dk/Nyheder/2010/~/media/VTD%20NTV/VTD_-_UKL-_23_november_2010-FINAL.ashx* [26-05-2017].
- PET & CTA, (2012), *Vurdering af terrortruslen mod Danmark,* 31. januar 2012, https://www.pet.dk/Nyheder/2012/~/media/VTD%20NTV/VTDjanuar201231012012pdf.ashx [26-05-2017].
- PET & CTA, (2013), *Vurdering af terrortruslen mod Danmark,* 8. januar 2013, https://www.pet.dk/Nyheder/2013/~/media/VTD%20NTV/2013VTDENDpdf.ashx [26-05-2017].
- PET & CTA, (2014), *Vurdering af terrortruslen mod Danmark,* 24. januar 2014, https://www.pet.dk/Center%20for%20Terroranalyse/~/media/CTA/20140124FINALVTDpdf.ashx [25-05-2017].
- PET & CTA, (2016), *Vurdering af terrortruslen mod Danmark,* 28. april 2016, https://www.pet.dk/CTA/~/media/VTD%202016/20160428VTDpdf.ashx [25-05-2017].
- PET & CTA, (2017), *Vurdering af terrortruslen mod Danmark,* 7. februar 2017 https://www.pet.dk/Center%20for%20Terroranalyse/~/media/VTD%202017/VTD2017DKpdf.ashx [17-05-2017].

TrygFondens Tryghedsmålinger:

- Andersen, J. Hede, A. & Andersen, G. J. (2013), *Danskernes hverdagsproblemer,* Tryghedsmåling 2013, TrygFonden, Virum. http://www.e-pages.dk/trygfonden/223/ [17-05-2017].

- Andersen, J. Hede, A. & Andersen, G. J. (2015), *Den lange vej ud af krisen,* Tryghedsmåling 2015, TrygFonden, Virum. http://e-pages.dk/trygfonden/265/ [17-05-2017].
- Hede, A. Andersen G. J. & Andersen, J. (2009), *Danskernes tryghed på verdenskrisens og bandekrigens tid,* Tryghedsmåling 2009, TrygFonden, Virum. http://www.e-pages.dk/trygfonden/65/ [17-05-2017].
- Trygfonden, 2017, TrygFonden Tryghedsmålinger https://www.trygfonden.dk/viden-og-materialer/publikationer/tryghedsmaalinger [14-05-2017].